Institutionen för Öst- och
Centraleuropastudier

Christer Pettersson

Var en Sovjetisk rättskultur en del av en Europeisk rättskultur

ÖCK 650 Kandidatuppsats
10 poäng

Handledare
Bo Petersson

Termin
Vt 2007

Innehåll

SAMMANFATTNING 1

FÖRORD 2

1 INLEDNING 3

1.1 Inledning 3

1.2 Syfte 3

1.3 Frågeställningar 3

1.4 Avgränsningar 4

1.5 Metod 4
1.5.1 Inledning 4
1.5.2 Metodval 4
1.5.3 Metodologisk diskussion 5

1.6 Material 6

1.7 Definitioner 6

1.8 Disposition 6

2 RÄTTSKULTUR 7

2.1 Inledning 7

2.2 Vad är rättskultur? 7
2.2.1 Modeers parametrar 8
2.2.2 Val av definition 8
2.2.3 Ansats genom Fogelklous definition av rättskultur 9

2.3 Egen uppfattning om rättskultur 9

2.4 Normativ uppfattning 9

2.5 Rättsprinciper/rättsfilosofi 10

2.6 Rättens institutioner/aktörer/rättsstatlighet 11

2.7 Operationalisering 12

3 EUROPEISK RÄTTSKULTUR I TEORI OCH PRAKTIK 13

3.1 Inledning 13

3.2 Rättsprinciper **13**

3.3 Rättsfilosofi **14**
3.3.1 Engelsk rätt 14
3.3.2 Fransk rätt 14
3.3.3 Tysk rätt 15

3.4 Rättsaktörer **15**

3.5 Rättsstatlighet **15**

3.6 Europeisk rättskultur i teori **16**

3.7 Europeisk rättskultur i praktik **16**

3.8 Frågan är om den europeiska rättskulturen bör ses som en enhetlig form eller om det finns flera former. **17**

3.9 Utveckling av den europeiska rättskulturen genom det romerska arvet **17**

3.10 Renässens eller kontinuitet **17**

3.11 Prosidan **18**

3.12 Antagonisterna **19**

3.13 Min slutsats och grund för prövning **19**

4 SOVJETISK RÄTTSKULTUR I TEORI **20**

4.1 Inledning **20**

4.2 Rättsprinciper **20**

4.3 Rättsfilosofi **21**

4.4 Rättsaktörer/rättsstatlighet **21**

4.5 Lösningsförslag för att skapa en sovjetisk rättskultur **22**

5 SOVJETISK RÄTTSKULTUR I PRAKTIK **24**

5.1 Inledning **24**

5.2 Domstolarna **24**
5.2.1 Domare 25
5.2.2 Process 26

5.3 Statsförvaltningen **26**
5.3.1 Statsförvaltningen 26
5.3.2 Statsförvaltningen i förhållande till sovjetmänniskan 27

5.4 Ekonomi **28**
5.4.1 Inledning 28
5.4.2 Ekonomisk historia 28
5.4.3 Plansystemet 29

5.4.4 Äganderätt och kontraktsrätt 29

5.5 Sovjetmedborgarna 30
5.5.1 Inledning 30
5.5.2 Kriminalitet och straff 30
5.5.3 Brottslingen 30
5.5.4 Familjelivet/arbete 31

5.6 Intelligensian 32
5.6.1 Samizdatrörelsen 32
5.6.2 Sacharov 32

5.7 Kriminalroman 33
5.7.1 Inledning 33
5.7.2 Brott och straff i Sovjet 34

5.8 Reformperioder 35

5.9 Jämförelse mellan en sovjetisk och en europeisk historiker 35
5.9.1 Sovjetisk jurist 35
5.9.2 Europeisk jurist 36
5.9.3 Jämförelse 37

6 KONTINUITETSPERSPEKTIVET 38

6.1 Inledning 38

6.2 Kontinuitetsperspektivets innehåll 38

6.3 Historisk utveckling 38

6.4 Åsikter om kontinuitetsperspektivet 39

6.5 Kontinuitetsperspektivet prövat mot Kelsen och Europeiska förhållanden 39

6.6 Individens rättigheter enligt konstitutionen 41

7 JÄMFÖRELSE OCH ANALYS 43

7.1 Inledning 43

7.2 Jämförelsekriterier 43

7.3 Var sovjetunionen en del av en europeisk rättskultur 43
7.3.1 Europeisk rättskultur 43
7.3.2 Sovjetisk rättskultur 44
7.3.3 Jämförelse 44

7.4 Slutord 45

8 LITTERATURFÖRTECKNING 47

8.1 Litteratur 47

8.2 Tidskrifter och Övrigt 48

Sammanfattning

Frågeställningen i den här uppsatsen är om den sovjetiska rättskulturen var en del av en europeisk rättskultur och om dess innehåll kan förklaras med ett kontinuitetsperspektiv?
Det intressanta kan bli att analysera hur rätten upplevdes, vilka attityder som fanns till rätten, hur den användes i ett sovjetiskt sammanhang och vilka normer som var gällande. Slutmålet för en lagstiftare är att få en enhetlig lagstiftning som bygger på en acceptans av det som lagen vill skapa, en sorts normkonformitet.
Universellt accepterade kriterier på en god rättskultur är inget fastställt, utan inledningsvis fastslås ett europeiskt mått på en god rättskultur i teori och praktik som sedan prövas mot de sovjetiska förhållandena. Definition av en rättskultur kan vara Fogelklous beskrivning av rättskultur som “det attityd- och beteendemässiga mönster som en rättsordning fungerar inom”. Jag anser att det motsvarar min uppfattning om att en rättskultur är ett normerande system som skall bygga på alla individers uppfattning om moral, rätt, rättvisa och likhet inför lagen.
Teoretiskt byggde sovjetstaten till vissa delar på den europeiska rättsutvecklingen, men praktiskt skapade maktens godtycke en rättsnihilism, en storts förnekande av samhällets normer hos de vanliga människorna och speciellt hos regimkritiker.
På samma sätt som den europeiska rättskulturen hade sin gemensamma nämnare i form av den romerska rätten hade den sovjetiska rättskulturen en frånvaro av en gemensam rättskultur.
Visserligen visar den sovjetiska rättskulturen på att i teorin härstammar den den ifrån ett europeiskt ursprung med vissa likheter i grundläggande rättsprinciper, men den huvudsakliga förklaringen till den sovjetiska rättskulturens begränsade innehåll och effektiviet kan bäst beskrivas genom kontinuitetsperspektivet. Den rättsliga tradition som saknades under sovjetstaten hade aldrig ens existerat i tsartidens Ryssland. Rättssystemet var minimerat till ett minimum av rättssäkerhet och ett maximum av terrorverksamhet under manteln av brottsförebyggande verksamhet. Det går därmed att fastställa vid en samlad bedömning att den sovjetiska rättskulturen var olik den europeiska.

Förord

Med denna uppsats skall kunskaperna i ämnet Östeuropakunskap knytas ihop. Arbetet har varit givande och lärorikt. Jag vill tacka min handledare Bo Petersson för konstruktiv och lärorik handledning. Jag vill även rikta ett tack till professor Kjell-Åke Modeer som bidragit med material och uppslag.

För att lära människan att älska rättvisan måste man visa dem orättvisans följder. Adam Smith

1 Inledning

1.1 Inledning

Intresset för den här uppsatsen väcktes efter att jag läst Dixelius bok om Ryssland undre värld. Att brott kunde begås utan straff skapade ett rättslöst samhälle. Gamla normer eller regler accepterades inte därför att de inte var förståeliga. Speciellt 1980-talet visade på en låg tilltro till rättsväsendet där uppenbara brott verkade bli ostraffade.[1]
Lagen användes för att fabricera fiktiva anklagelsegrunder mot politiska regimkritiker. Dessutom utfärdades det dekret som tydligt stod emot den skrivna författningen. Jag vill belysa varför det var en sådan rättslig likgiltighet, ignorans och bristande respekt för lagarna i Sovjet.[2]
En annan faktor som intresserade mig var det starka fokuset vid EU:s utvidgning österut på att det skulle finnas en rättssäkerhet där domstolarna skulle vara oberoende för att skydda mänskliga rättigheter. Det visade sig i ansökningsländerna att det fanns stora brister i tillämpningen, men stora likheter i rättskultur och rättsprinciper. Det känns då naturligt att gå längre österut och djupare för att se om den sovjetiska rättskulturen kunde vara en del av den europeiska rättskulturen.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att tolka, belysa, beskriva och resonera kring fenomen, institutioner och begrepp inom den sovjetiska rätten och fastställa vad det är som utgör en sovjetisk rättskultur. Syftet är även att försöka förstå och tolka mänskliga uttryck, beteenden och värderingar. Strukturen på uppsatsen bygger på att med systematik fastställa vad som utgör en europeisk rättskultur, och sedan med tesen se om, och hur den sovjetiska rättskulturen skiljer sig eller om den var likvärdig.
Systematiken bygger inte på att traditionellt använda sig av en kronologistruktur utan att dela in den sovjetiska rättskulturen i en teoretisk och praktisk del. Indelningen görs för bättre kunna utreda kriterierna som utgör grunden i begreppet rättskultur.

1.3 Frågeställningar

Huvudfrågeställning blir att utifrån en fastställd definition av rättskultur bestämma om en sovjetisk rättskultur motsvarar en europeisk rättskultur. Det skall prövas både ur ett teoretiskt och praktiskt perspektiv.
Bi-frågeställning är om den sovjetiska rättskulturens begränsade innehåll kan beskrivas med ett kontinuitetsperspektiv, d.vs. att avsaknaden av en

[1] Dixelius, Konstantinov, Rysslands Undre värld, 1994, s 11-12
[2] Håstad, Ryssland i förvandling, 1995, s 207

rättskultur under perioden 1917-85 kan förklaras med att det aldrig funnits någon rättskultur i Ryssland?

1.4 Avgränsningar

Min infallsvinkel är inte som en praktiserade jurist att agera inom systemet, utan som sociologen och historikern att betrakta det utifrån. Den tes och de slutsatser som jag kommer fram till är inte svar på en jurists frågor, utan på en historikers eller en sociologs för att få en bild av rättssystemet och dess rättskultur.
Inledningsvis måste ett rättskulturbegrepp fastslås för operationalisering för att sedan se om europeisk rättskultur motsvarar de juridiska institutioner som har funnits i Sovjet. De viktigaste avgränsningarna blir för det första att ha en bestämd tidsperiod från kommunisternas maktövertagande 1917 till Gorbatjovs lagstiftningsreformer 1985. Det kan tyckas som en utdragen period, men den kan ge rättvist utrymme för att pröva hur rättskulturen utvecklades. Uppsatsen kommer dock att göra en kort historisk tillbakablick för att pröva kontinuitetsperspektivet. För det andra kommer den europeiska rättskulturen att analyseras utifrån frågan om förekomsten av en enhetlig europeisk rättskultur eller om det går att urskilja flera former. För det tredje är normativa frågor viktiga, men tenderar att bli subjektiva vilket medför att de kommer tas upp i begränsad omfattning.

1.5 Metod

1.5.1 Inledning

Metodologiska frågor är av stor betydelse för att få klarhet i hur utredningar skall läggas upp för att ta sig an frågeställningar som behöver klargöras. Tyvärr förbises det ofta i den inledande argumentationen av varför man väljer att använda en viss metod. Nedanstående avsnitt strävar efter att få bästa möjliga underlag för operationalisering av frågeställningar och skapa en bra systematik.

1.5.2 Metodval

Uppsatsens frågeställningar bör vara ett tungt vägande skäl för att styra valet av metod. Min uppgift blir att jämföra och det faller sig rimligt att använda sig av en komparativ metod. I princip handlar den komparativa metoden om hur olika rättsfrågor kan besvaras genom att ställa jämförbara element i form av olika rättskulturer mot varandra,[3] där den komparativa metoden inte bara är anpassad för juridik, utan kan med ett gott resultat användas inom ett stort antal vetenskapliga inriktningar.[4] Den komparativa metoden är lika lämplig för att både pröva om den europeiska rättskulturen består av en enhetlig form eller om det fanns stora skillnader, likväl som att pröva om den europeiska rättskulturen var lik den sovjetiska.

[3] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 30-33
[4] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 40

Ett problem vid jämförelse med utländsk rätt är att man medvetet utgår ifrån att juridiska begrepp och rättsinstitut i den egna rättsordningen alltid skulle vara gångbara i det sovjetiska rättssystemet. Det gäller helt enkelt att vara uppmärksam på nationella aspekter[5] och försöka ta hänsyn till utomjuridiska aspekter som ekonomiska, politiska, religiösa, kulturella eller moraliska faktorer.[6]
Det har debatterats om möjligheten att jämföra rättsordningar i länder med olika samhällssystem. Författare i de socialistiska länderna menade att den socialistiska rätten var en ny typ av högre rätt som var den borgerliga rättens motsats och inte kunde jämföras. Men om det handlar om att jämföra rättskaraktär bör en jämförelse kunna göras. Jag anser att alla rättsordningar kan jämföras därför att det alltid finns en rättsstruktur bestående av äganderätt, arbetsrätt, familj, domstolar och rättsprinciper. Dessa ger underlag för en uppdelning i ett praktiskt respektive teoretiskt kapitel.[7]

1.5.3 Metodologisk diskussion

En rättskultur anses vara framdriven av krafter som stöder modernitet och är i regel mer en evolutionär än en revolutionär förändringsprocess. Det är i kontrasten mellan tradition och modernitet som rättsliga kulturer skapas, utvecklas och förändras. Speciellt modernitet är viktigt i en rättskultur. Modeers kontradiktion mellan tradition och modernitet kan prövas tillsammans med begreppet kontinuitet som Davidsson och Fogelklou bygger sina teorier på. Modeer anser att under 1900-talet har fyra moderniseringsfaser genomgåtts där juridikens självständighet övergavs till förmån för klass, kultur och etnicitet samt att idealism ersattes med realism. I de totalitära staterna skapades den revolutionära moderniteten där juristerna kom att starkt integreras i den politiska kulturen. Hela professsionen rörde sig under 1940 och 1950-talen mot restauration av den rättsliga kulturen. Modeer menar i sin prövning av modernitet att en rättskultur kan identifieras med hjälp av rättsideer där individuella rättigheter står i centrum tillsammans med granskandet av rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer, normer, konfliktlösning och juristernas arbete inom den rättsliga strukturen.[8]
Kristian Gerner förespråkar istället en humanvetenskaplig ansats. I den modellen skall människan sättas i centrum och det kan kännas som en metod fri från modellbygge och styrning. Men det känns otillräckligt att bara ge sig i kast med att tolka människors handlingar utan att strukturera samhället i institutioner osv. Det viktiga är att undersöka den sovjetiska rättskulturens tillkomstmiljö, utvecklingsmiljö och få en medvetenhet om dess struktur och processer.[9]
Jag tycker att Modeers modernitetsbegrepp i form av rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer och rättsstatlighet tillsammans med Arvidssons

[5] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 43
[6] Aa, s 57-58
[7] Aa, s 64-70
[8] Modeer, Optimala rättsliga kulturer- om modernitet, 1999, s 71-84
[9] Arvidsson, Öststatsstudier : Teori och Metod, 1983, s 75-92

kontinuitetsperspektiv bäst lämpar sig för att pröva denna uppsats frågeställningar.

1.6 Material

Relevant material blir litteratur, tidskrifter och kriminalromaner som behandlar sovjetmedborgarnas syn på rättskulturen. Noterbart är att vissa källor har varit ideologiskt färgade där författarens politiska åsikt lyser igenom på ett tydligt sätt. Arvidsson anser dock att en brist på källor inte får avskräcka från studier och där tillgängligt material får anpassas på bästa sätt. Det faller sig naturligt att exempelvis ta tillvara på skönlitteratur. Skönlitteratur blir en av många källor för att visa på de olikheter som fanns mellan en sovjetiskt rättskultur och en europeisk. Framförallt att dessa författare har varit med inom systemet men som sedan lyckades att flytta till västvärlden. Det gäller som helhet att vara starkt källkritisk till material som har kommit från Sovjetunionen.
De teoretiker som används har mestadels sin utgångspunkt i den juridiska doktrinen och representerar olika skolor inom de respektive teoridebatt som de förekommer inom.

1.7 Definitioner

I denna uppsats är det viktigt att göra begreppsbestämning av ordet rättskultur. Jag tycker att Fogelklous definition av rättskultur som “det attityd- och beteendemässiga mönster som en rättsordning fungerar inom” är den bästa definitionen, men den måste förtydligas.[10] Det låter sig inte göras kortfattat, utan kommer att genomföras i kapitel två.

1.8 Disposition

Först inleds uppsatsen med att fastslå vad som utgör rättskultur och hur den förekommer i europeisk och sovjetisk teori och praktik inom ett på förhand valda områden. Sedan görs en jämförelse dels för att se likheter och skillnader i det som utgör en europeisk rättskultur, dels för att se likheter och skillnader i det som utgjorde en sovjetisk rättskultur, dels för att jämföra mellan respektive form av rättskultur och avslutningsvis för att sedan se likheter och skillnader i det som utgör en sovjetisk rättskultur. Sedan prövas den sovjetiska rättskulturens innehåll mot Arvidssons kontinuitetsperspektiv. Uppsatsen avslutas med ett analyskapitel.

[10] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa –En antologi av Anders Fogelklou, 1997, s 25

2 Rättskultur

2.1 Inledning

Inledningsvis prövas olika historikers uppfattning om vad begreppet rättskultur omfattar. Jag kommer sedan att välja den definition som bäst överensstämmer med min egen uppfattning. Till detta kommer det att läggas ett avsnitt som kommer att fastställa skillnaden mellan rätten som lag och dess normerande funktion. Dessutom kommer valet av definition att ligga till grund för vidare operationalisering i uppsatsen. De viktigaste delarna som bör utgöra grund för uppsatsens systematik är rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer och rättsstatlighet.

2.2 Vad är rättskultur?

Begreppet rättskultur är väldigt svår definierbart att flera historikers syn på detta bör redovisas innan ett definitionsval görs som skall ligga till grund för uppsatsens struktur.
Russian Research Center anser att rättskultur är ett begrepp som kännetecknar mer än bara lagar. Det är det juridiska yrket, fakulteterna, rättstekniken, metoden, traditionen att döma, lagstiftande verksamhet, verkställande, känslan av lagens effekter, rättsregler och rättsmedvetenhet.[11]
Blume koncentrerar sig mer på den normgivande delen av en rättskultur. Han anser att det inte är givet i alla sammanhang att fastställa moral, utan ett sätt att beskriva rättstillståndet inom ett begränsat geografiskt område kan vara att analysera dess rättskultur. Grunden i en rättskultur är dess normer, moral, regler, värderingar och lagar, där de rättsliga reglerna måste vara i harmoni med samhället i övrigt. För att kunna uppnå denna harmoni krävs att hänsyn tas till etiska och moraliska normer. Att bedöma en rättskultur handlar om att försöka förstå ett rättsförhållande och rättens verkliga funktion i samhället som helhet.[12] Rättskulturen måste accepteras av samhället och vice versa.
Professor Modeer menar att rätten är en ”blandning mellan idealistisk och en realistisk dimension” där ordet rättskultur kan anses innefatta; frågor om värden, rättvisa, mänskliga rättigheter och moral. Frågor som kan uppstå är hur man på bästa sätt skall kunna mäta rättskultur i tid och rum. Modeer menar att det finns parametrar som bör ta en utgångspunkt i mentaliteter och attityder. Dessa kan på bästa sätt avgränsas till att undersöka; ideologier, författningar, normer, rättsprinciper, rättens aktörer och hur befolkningen uppfattade rättskulturen.[13]
Fogelklous definition av rättskultur som “det attityd- och beteendemässiga mönster som en rättsordning fungerar inom” är central, men måste förtydligas.

---

[11] Russian Research center, Justice in the U.S.S.R, 1963, s 187
[12] Blume, Retskultur, 1998, s 1-17
[13] Modeer, Vad är rättskultur?, 2000, s 384-396

Både normerna och den rättsliga kulturen är av avgörande betydelse för rättsstatens förverkligande. Den tro på legalism och formalism som fanns i sovjetstaten måste ersättas av en rättskultur där rättsordningens förpliktelser och skyldigheter respekteras och där rättssäkerhet är grundläggande. Formellt är rättskultur en fråga om attityd och verklighet, men det måste också finnas institutionella moment vilket medför att rättskulturen på sätt och vis är konservativ.[14] Fogelklou inser att formerna för en rättskultur kan vara reglerad, men att innehållet måste vara realistiskt och tillförlitligt för att fungera och efterlevas.

2.2.1 Modeers parametrar[15]

Modeer förespråkar användandet av olika parametrar för att kunna urskilja en rättskultur vid olika tillfällen. Den första nivån av rättskultur innebär att urskilja rättsprinciper/rättsideologi och hur de uttrycks i den sociala kontext som består av religion, politik, ekonomi och inom de sociologiska ideologierna och teorierna. Detta motsvaras i min prövning av rättsprinciper.
Nästa nivå i min prövning blir att undersöka rättsstatlighet genom att granska konstitutionen som enligt Modeer anses vara fundamentet för en rättskultur tillsammans med nästa nivå vilka är normerna. Normerna bildar en koppling mellan rättsprinciperna och den nationella kodifikationen. Detta motsvaras i min prövning av rättsstatlighet.
Nästa nivå enligt Modeer blir att undersöka rättsaktörer som domstolar genom att lägga fokuset på domstolarnas rättskultur. I domstolarna kan man enligt Modeer få ta del av lagstiftare, domare, åtalad och ombuds tillämpning av rättskultur. Detta motsvaras i min prövning av rättsaktörer.
Den sista nivån av parameter för att undersöka hur en rättskultur är uppbygdd av rättsfilosofi och skapandet av en rättslig diskurs. Gemensamt kan jurister skapa en rättskultur genom enhetlig tillämpning av regler och normer. Det gäller bara att finna denna rättsliga diskurs. Detta motsvaras i min prövning av rättsfilosofi.
Modeer menar att dessa parametrar utgör en modell som inte i alla fall är tillämplig men att de ändå utgör en lämplig metod för att utreda hur en rättskultur fungerar.

2.2.2 Val av definition

Jag tycker att Fogelklous definition av begreppet rättskultur och dess innehåll bäst överensstämmer med min egen uppfattning om vad som utgör en rättskulturs olika delar. Samtidigt tycker jag attt Modeers parametrar kan utgöra underlag för operationalisering. Dessa blir rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer och rättsstatlighet. Jag väljer att granska Fogelklous definition lite djupare för att ha det som underlag när jag skall pröva min tes om den sovjetiska rättskulturen hade vissa likheter med den

[14] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa –En antologi av Anders Fogelklou, 1997, s 25
[15] Modeer,"Global and National legal cultures Conciousness and interaction of the national legal identity, 2000 s 275-291

europeiska, samt granska Modeers parametrar som skall ligga till grund för operationalisering.

2.2.3 Ansats genom Fogelklous definition av rättskultur

Fogelklou beskriver hur en rättslig transition har skett i Östeuropa. Det handlade inte enbart om enstaka reformer, utan om en genomgripande förändring för lagstiftningen att skapa en rättsstat som ställer krav på normer rörande statsorganens handlande. Om sedan de rättsnormer som binder en stats agerande efterlevs uppfyller det kravet på en rättsstat. Denna rättsstat finns sedan starkt integrerat i en miljö som Fogelklou kallar rättskultur. Rättskultur är ett arv från det förflutna och omfattar attityder till och bilder av rättsordningen och dess olika element. Rättsstaten utgör ett komplex av normer och praxis med två huvuddelar. Den första är lagstiftningens utformning och avser det normativa planet, den andra avser efterlevnaden och tillämpningen av lagstiftningens normer. Fogelklou poängterar dock att rättsstatbegreppet är relativt. Dels finns det olika vägar för att förverkliga rättsstatens principer, dels kan det vara fråga om mer eller mindre grad av rättsstatlighet, men dessa kriterier får inte underskridas om en stat skall göra anspråk på titeln att vara en rättsstat. En viktig del i rättstatens förverkligande är skapandet av en konstitution och efterlevnaden av en konstitution som tar hänsyn till medborgerliga fri- och rättigheter på både det offentlig- och privaträttsliga området. T.ex. måste strafflagar reformeras för att uppfylla konstitutionella mål.[16] Jag tycker att en viktig del i Fogelklous definition av rättskultur blir att pröva rättsstatlighet och individens rättigheter enligt konstitutionen.

2.3 Egen uppfattning om rättskultur

Jag anser att en rättskultur i en stat bygger på attityden till lagar enligt den ideologiska grund som fanns, hur pass väl den politisk-legala kulturen lyckas att använda lagen samt i vilken omfattning som individer i samhället uppträder och rättar sig efter lagen, normer och moraliska värderingar. Individernas attityd mot de rättsliga normerna blir därmed avgörande för lagens effekt. En god rättskultur kännetecknas vidare av att alla medborgare respekterar lagen och därmed är verkställbarhet inget problem. Men i en svag rättskultur uppstår lätt rättsnihilism och en rättslig apati där lagens efterlevare får kämpa för att lagens mål skall uppnås.

2.4 Normativ uppfattning

Det finns en stor skillnad mellan ett regelverk och en normativ uppfattning. Om vi som människor tycker något om ett speciellt handlande utgör det en subjektiv uppfattning om något som vi anser vara rätt eller fel. Vi har

[16] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa –En antologi av Anders Fogelklou, 1997, s 9-25

skaffat oss en uppfattning som utgör grunden för en normativ uppfattning. I det stora hela leder vår normativa uppfattning till skapandet av en moral som utgör ett av samhällets rättesnören. Denna moraliska uppfattning skapar sedan ramen för det rättsliga regelverk som måste upprättas i en konkret, strukturerad och anpassad form för att kunna tillämpas. Regelverket får en karaktär av att vara neutral i den normativa uppfattningen om moralens gränser. Denna uppfattning tenderar ibland att bli objektivt utformad och passar inte alltid alla individers normativa uppfattning om vad som är fel och rätt. Men det finns åsikter om att regelverket mycket väl även omfattar en normativ aspekt. Bland annat anses att en rättsordning med normhierarki och tydliga regler behövs för att fylla upp ett rättsligt vakuum där det ges färdiga lösningar för medborgarna med regler som syftar till att vara beteendestyrande för att undvika och lösa konflikter.[17]
Jag tycker att det intressanta kan bli att analysera hur rätten upplevs, vilka attityder som fanns till rätten och hur den användes i ett sovjetiskt sammanhang och vilka normer som var gällande. Speciellt rättsliga principer och normer är något som ger en indikation på om rättskulturen är accepterad. Slutmålet för en lagstiftare är att få en enhetlig lagstiftning som bygger på en acceptans av det som lagen vill skapa, en sorts normkonformitet.
För mig handlar det sammanfattningsvis om att bedöma en rättskultur med ett fokus på rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer och rättsstatlighet där värdemässiga uppfattningar av författare, doktrin och mig själv leder fram till en subjektiv tes om vad som är en rättskultur och om den fanns i Sovjetunionen 1917-85. Det medför att jag kan få en, om än, begränsad uppfattning om den sovjetiska normativa uppfattningen. Slutmålet för en rättskultur bör inte vara att bli statisk, utan dynamiskt föränderlig i enlighet med sina normer.

2.5 Rättsprinciper/rättsfilosofi

Viktiga delar i systematisering av den sovjetiska rättskulturen kan vara att analysera rättsprinciper, rättskällehierarkin och rättsregler. Rättskällehierarkin är ett hjälpmedel till komparativrättsliga studier för att kunna utröna likheter och skillnader mellan olika rättssystem.[18] Rättskällorna anses vara uppställda i nedanstående ordning;[19]

1. Rättsprinciper. Den viktigaste var en föreställning om att lika fall skall behandlas lika. Detta samhälleliga krav på rättsordningen kännetecknas av att rätten skall vara “rättvisans tjänare”. Etiska-, humanitets-, skälighets- och flexibilitetsaspekter skall uppfyllas.[20]
2. Lagar.
3. Förarbeten.

[17] Strömholm, Rätt, rättskällor och rättstillämpning, 1996, s 152-158
[18] Magnell, Rättskällebegreppet, 1994, s 5-13
[19] Strömholm, Rätt, rättskällor och rättstillämpning, 1996, s 321
[20] Aa, s 299, 425

4. Rättspraxis.
5. Sedvänjor.
6. Doktrin.
7. Icke-juridiska överväganden.

Rättsregler ses av alla på två sätt, subjetivt eller objektivt.[21] Den subjektiva uppfattningen är hur regler uppfattas mellan två parter. Människors uppfattning av vad som är rätt, moraliskt och etiskt skall i slutändan utgöra grunden för den objektiva rätten som kodifieras i form av en lagstiftning som skall omfatta alla. Sovjetisk rätt bär tecken av ett totalitärt system med stora skillnader mellan en objektiv och subjektiv syn på rätten.[22] Utifrån detta avsnitt väljer jag främst att pröva rättsprincipernas likhet och tillämpbarhet i Sovjet jämfört med europeiska rättsprinciper.

2.6 Rättens institutioner/aktörer/rättsstatlighet[23]

De rättsliga institutionerna var uppbyggda på tre sätt i Europa, skapade av tre olika lagstiftare och använda av tre olika rättstillämpare;

a) Common law, rättstillämpning, domstolarna, domare/jurister.
b) Kontinental-europeisk, lagstiftning, parlamenten, politiker.
c) Tysk rätt, rättsvetenskap, universiteten, professorer.

De rättsliga institutionerna som domstolar försöker att vara självständiga i förhållande tilll den politiska makten. I varje rättskultur finns det tre institutioner; domstolar, parlament och universitet. Men frågan var om det inte fanns en fjärde form av rättslig institution i Sovjetunionen som var staten?

d) Sovjetisk rätt, dekret, staten, kommunistiska partiet.

Detta leder till frågor om vilka som utgjorde sovjetiska rättsliga institutioner, hur rättsystemet utformades, vem som verkställde och dömde? Sammanfattningsvis leder det till frågor om vilka sovjetiska rättsprinciper som fanns, hur rättsfilosofin utformades, vilka som var rättsaktörerna och hur pass rättstatligheten efterlevdes?

[21] Regler kan vara av olika karaktär. Sådana som stiftas genom lag eller sådana som existerar i ett samhälle och som ändå får en juridiskt bindande karaktär. Det kan vara handelsbruk eller sedvänja. Ett krav på dessa är att de skall ha ett minimum av spridning med viss varaktighet. Aa, s 234-39
[22] Butler, Russian Legal theory, 1996, s 85-86
[23] Föreläsning Kjell Åke Modeer, Professor i Rättshistoria, föreläsning 1997, 9/4

2.7 Operationalisering

Jag väljer att använda mig av en komparativ metod för att pröva det relativt moderna rättskulturbegreppet. Inledningsvis fastslås rättskulturbegreppet och vilka kriterier som skall prövas för att besvara frågan om vilka lik- och olikheter det finns mellan europeisk och sovjetisk rättskultur.
Uppsatsens struktur innebär vidare att jag prövar europeiska rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer och rättsstatlighet mot sovjetiska förhållanden för att se om det finns likheter. För att vidare lättare kunna förklara lik- och olikheter i den sovjetiska rättskulturens innehåll används en uppdelning i teori och praktiska förhållanden. Förklaring till denna uppdelning framför en strikt kronologisk ordning är att jag kan pröva områden som domstol, process, statsförvaltning, ekonomi, arbete och intelligensians uppfattning mer specifikt under respektive område utan att strukturera upp dem i 1920-talets förföljelser, Stalinperioden eller stagnationsperioden. Dock är det viktigt att inse att rättsförhållanden i Sovjet har växlat. Till detta kommer en prövning av kontinuitetsperspektivet. Jag kommer konsekvent att följa den här strukturen genom uppsatsen.

3 Europeisk Rättskultur i Teori och Praktik

3.1 Inledning[24]

Rättssystemen i Europa har en sådan likhet att de urspungligen kan sägas kunna komma från samma rättskälla och bör vara en enhetlig rättskultur. Dock är det av stort värde att utreda vad som kan ha varit grundbulten i den europeiska rättskulturen. Något som skiljer europeisk mot sovjetisk rätt är att rätten i Europa har en viktig del i att hindra maktfullkomlighet. Rätten anger de ramar inom vilka makthavare måste rätta sig. Detta rättsliga tillstånd under 1900-talet måste ses mot bakgrund av den revolutionsprocedur som omkullkastade det despotiska samhället för att istället byggas upp på demokratiska principer, individuella rättigheter, privat ägande och liberalism. Genomgående strukturer i europeisk rättskultur har alltid varit domarens roll, prejudikatsläran, rättsprincipernas starka ställning, rättsfilosofi och rättsstatlighet.

3.2 Rättsprinciper[25]

Den europeiska rättskulturen har enligt Russian Research Center byggts upp mycket kring tre principer. Principen om resonerande, principen om samvete och principen om tillväxt.
Principen om resonemang bygger på att alla lagar, sedvänjor, moraliska principer, rättsfall och doktrin hela tiden skall vara under debatt. Rätten fick inte vara statisk, utan skulle vara föränderlig och dynamiskt präglad. Rätten skulle genom resonerande kunna bli komplett nog för att bli den högst gällande normen som skulle innefatta alla.
Principen om samvete bygger på att domaren inte bara skulle hitta ett domslut i lagen utan också i sitt samvete. Den har sitt urspung i den viktiga principen som bygger på likhet inför lagen.
Principen om tillväxt baseras på att det juridiska ramverket och dess institutioner bidrog till en viktig roll i den europeiska kulturen där historien respekterades genom lagar och rättsfall. Med tillväxt menades att en praxis skapades genom vägledande rättsfall.
Principen om resonemang, samvete och tillväxt skapade en rättslig medvetenhet i Europa där rättens överlägsenhet, principen om likhet inför lagen och kontinuitet hela tiden höll ett stadigt grepp om en rättskultur för alla europeiska länder, trots en nationaliserings- och sekulariseringsprocedur i de olika staterna.

---

[24] Russian Research center, Justice in the U.S.S.R, 1963, s 175-186
[25] IBID

3.3 Rättsfilosofi

Den kontinentala europeiska rätten bygger främst på lagstiftning, men detta skedde först på 1800-talet. Innan dess hade rätten varit präglad av romersk rätt och sedvänjor. Huvudkällan, corpus juris civils, var en samling av romerska rättstexter som hade sammanställts på order av kejsare Justianus. Utvecklingen fortsatte på medeltiden då tusentals studenter reste till Bologna för att studera och återupptäcka den utformade corpus framför lokala sedvänjor.[26]
Europeiska länder har kontrollerat lagen och dess påverkan genom rättsväsendet som inbegriper domstolar, lagstiftning och juridiska utbildningar. Men en uppdelning kan göras i att common law var skapad av domar, den moderna tyska rätten var professorsutformad och den franska rätten var stiftad av en parlamentslagstiftare.[27] Rättskulturer kan dock historiskt skilja sig åt. En av många förklaringar till de rättsliga skillnaderna var det stora antal nationaliteter som fanns i Europa.[28] De viktigaste redovisas nedan.

3.3.1 Engelsk rätt

Den engelska rätten har en stark historisk koppling till det förflutna genom att tillämpa lagar, prejudikat från medeltiden och gamla arbetsmetoder. Grunden i det engelska rättssystemet är common law som främst bygger på domstolarnas prejudikatslära och att praxis skall respekteras.[29] Den engelska domstolsprocesssen är kanske mest känd för domarens passiva roll, att bevisföringen läggs fram av parterna och att de korsförhör varandra. Domaren skall bedöma prejudikat, men han har även skrivna författningar till sin hjälp. Domaren tillsätts inte som i de andra europeiska länderna via utbildning, utan som en form av herdersbetygelse.[30]

3.3.2 Fransk rätt

Grunden i fransk rätt är den franska code civil, civillagen från 1804. Koden har utan att förändra sin karaktär överlevt tiotals grundlagsändringar, och anpassar sig hela tiden till förändrade samhällsförhållanden. Moderna, liberala och framför allt individualistiska värderingar gav ett långtgående skydd för enskild äganderätt och likhet inför lagen. Det franska domstolsväsendet är uppbyggt på principer, där jurister genomgått långa utbildningar för att rätta sig efter lagar och tolka prejudikat.[31]

---

[26] Van Caenegem, Judges, legislators and professors, 1996, s 39-55
[27] Aa, s 67
[28] Aa, s 71-73
[29] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 105-108
[30] Aa, s 129-34
[31] Aa, s 171-80

3.3.3 Tysk rätt

Grunden i tysk rätt är den 1896 antagna tyska civillagen, Burgerliches GesetzBusch, BGB, där tysk rätt hela tiden påverkats av romersk rätt som bestod av rättsprinciper. Juristutbildningen är ytterst krävande och skapar kompetenta domare som har till uppgift att följa lagfästa skrivna principer, tolka prejudikat och ta hjälp av omfattande lagkommentarer.[32]

3.4 Rättsaktörer

Den europeiska rätten har hela tiden styrts av domare, lagstiftare och vetenskapsmän som skapade lagar, praxis och en jurisprudens. Lagstiftningen skapade en rättssäkerhet med sin tyngd. Praxis skapade en medvetenhet genom principen, stare decisis, att rättsfall skulle vara fastlagda. Jurisprudensen uppfyllde ett behov av övergripande rättsprinciper.[33]
Praxis blev inte bättre än den domare som dömde. Domarna var från början inte professionella, men under medeltiden förbättrades det genom kyrkans tillsyn och utbildning. Domarna hade inledningsvis mer en karaktär av att vara medlare. Under 18-1900-talen kom sedan utvecklingen som fulländade domaryrket genom att det i slutändan var domaren som skulle göra bevisvärderingen och följa rättsprinciper. Domaren tillsattes av dem som hade den högsta makten, genom val av folket, eller genom samhällsförändring.[34] Alternativet till praxis var lagstiftning och professorsrätt. Fördelarna med lagstiftning var dess innovativa karaktär att folkets vilja kom till uttryck genom ett lagstiftande parlament. Jurisprudensen skapades av professorer och fungerade som ett komplement till praxis och lagar.[35]

3.5 Rättsstatlighet

Rättsstatlighet innebär att det skall finnas krav på normer som styr statens agerande och att de efterlevs. Normernas värde har sedan en starkt bidragande effekt till att en rättskultur skapas. Jag anser själv att en rättsstatlighet är en del av en rättskultur.
Europeiska beskrivningar av rättsstatlighet kan hämtas ifrån Tyskland där konstitutionen skulle reglera statens relationer med medborgarna, ge friheter, styra statsorganens agerande och skapa ett grundläggande domstolsskydd där självständiga domstolar skulle finnas både i teori och praktik.[36]

---

[32] Aa, s 186-198
[33] Van Caenegem, Judges, legislators and professors, 1996, s 127-130
[34] Aa, s 131-150
[35] Aa, s 152-155.
[36] Fogelklou, Rättsstat och Rättsutveckling i Sovjetunionen, 1991, s 657-686

3.6 Europeisk rättskultur i teori[37]

Genom en uppställning i åtta kriterier för en rättskultur går det att teoretiskt fastställa en europeisk rättskultur;

1. Okorrupta domare som står emot mutor och regimer som försöker binda dem och därmed styra deras domslut.
2. Medverkan av vanliga medborgare. Detta skedde genom offentliga förhandlingar och nämndemän.
3. Demokratisk rekrytering av domare. Dessa domare skall vara objektiva och inte diskriminera någon p.g.a. klass, etnisk eller ideologisk bakgrund.
4. Universiteten skapade krävande juristutbildningar.
5. Tydliga lagar vilket innebär att alla bör kunna förstå, tillämpa lagen, veta sina rättig- och skyldigheter.
6. Tillgänglig rättvisa som ger alla medborgare tillträde till domstolar till ett rimligt pris, men egendom var periodvis tyvärr en nödvändighet.
7. Human rättvisa som ger individen en universell rättighet skyddad genom konventioner.
8. Ett rättssystem som är lika och rättvist, utan några fördelar för exklusiva grupper.

3.7 Europeisk rättskultur i praktik

Tillståndet för en praktiskt tillämpad rättskultur i Europa sammanfattas nedan innan en prövning görs om den europeiska rättskulturen kan anses som enhetlig.

Domare rekryterades via universitet som var öppet för alla, där kompetens hade en större roll än social status. Publicering av domslut och jury-systemet skapade en öppenhet och medverkan. På det stora hela var den europeiska rättskulturen på samma våglängd som den allmänna opinionen. Utvecklingen av en europeisk rättskultur hade antingen skett genom att en stark stat skapade förutsättningar för nationell lagstiftning, självständiga domstolar, eller i de fall där staten var svag, genom juristers doktrin och professorsrätt.[38] Den europeiska rättskulturen kan byggas upp kring de kriterier som Caenegem uppställer. Rättsstaten utvecklades under 1900-talet där lagarna tolkades samhällsanpassat och ändåmålsinriktat. Rätten utvecklades genom att juristerna blev underordnade de demokratiska institutionerna som stiftade lagarna och som skulle bygga på det sunda förnuftet. Domaren blev sålunda bunden till det av folket demokratiskt valda lagstiftande parlamentet.[39] Lagen fick därmed större betydelse som styrinstrument kompletterat av lagförarbeten och rättssprinciper. Likhets- och koncentrationsprinciperna innebär att ett mål skall avgöras direkt och lika. Lagprövning, förutsägbarhet, rättsäkerhet, legalitet och konkretiserad rätt visar på att den europeiska rättskulturen innehöll moral och synliggjorde

[37] Van Caenegem, Judges, legislators and professors, 1996, s 152-168.
[38] IBID
[39] Föreläsning Kjell Åke Modeer, Professor i Rättshistoria, Föreläsning, 1997, 9/4

folkets rättsuppfattning.[40] På så sätt fick folkets normativa uppfattning större utrymme.

3.8 Frågan är om den europeiska rättskulturen bör ses som en enhetlig form eller om det finns flera former.

Innan man prövar den sovjetiska rättskulturens eventuella likhet med den europeiska bör man granska om den europeiska rättskulturen kan anses vara en enhetlig form eller består av flera inriktningar. Just nu talar mycket för att den europeiska rättskulturen genomgår en konvergensutveckling. Förespråkare menar att common law och civil law traditionerna integreras in i varandra genom skapandet av gemensamma europeiska rättsregler.[41] Det har i denna diskurs utvecklats förespråkare för respektive inriktning.

3.9 Utveckling av den europeiska rättskulturen genom det romerska arvet

Den främsta utgångspunkten i den romerska rätten är kejsare Justianus lagsamling Corpus Juris civilis som kom till i Konstantinopel på 500-talet.[42] Under flera århundraden låg den romerska rätten i skymundan innan Justianus lagsamling åter började att användas som ledande rättskälla.[43] Utvecklingen fortsatte med ius commune, en s.k. beteckning för den romerska rättens påverkan på den europeiska rättsutvecklingen. Ius commune, bearbetningen av den romerska rätten blev under medeltiden bas för rättskulturen i stora delar av Europa fram till dess att de stora nationella lagstiftningskodifikationerna blev gällande under 1800-talet. [44],

3.10 Renässens eller kontinuitet

Denna ovanstående utveckling har fått rättshistorikerna att diskutera om den europeiska rättskulturens uppkomst genom romersk rätt är fråga om en kontinuitet eller en renässens. Kontinuitetstesen har inte så många anhängare utan de flesta rättshistoriker anser att den romerska rättskulturen fick en renässens under 1100-talet och att den perioden har varit en utvecklande källa för den europeiska rättskulturen.[45]

Tamm menar t.ex. att den europeiska rättsenheten gick förlorad under 1800-talet då Corpus Iuis Civilis och den romerska rättskulturen i form av ius commune blev undanträngd till fördel av nationella kodifikationer där rättskulturen blev alltmer bunden till nationalstaten. Det är också i denna

---

[40] IBID

[41] Legrand " European system are not converging" , 1996, s 54-55

[42] Ditlev Tamm, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, 1996, s 13

[43] Aa, s 249

[44] Aa, s 256

[45] Aa, s 255

utveckling som man kan se skillnader i den europeiska rättskulturen. Civil law lander som Norden, Tyskland och Frankrike hade sitt urspung ifrån den romerska rätten och övergick till centrala kodifikationsverk medan common law länder som England inte hade samma anknytning till den romerska rätten och inte heller valde vägen att skapa centrala lagstiftningsverk där praxis istället blev vägledande.[46]

Det som är tydligt i den europeiska rättsutvecklingen är att rättsregler, rättskultur, rättsutveckling hela tiden har överförts från ett nationellt rättssystem till ett annat. Den historiska kontinuitetstesen stämmer inte fullt ut att en europeisk rättskultur skulle vara en i nedstigande form av den romerska rätten. Det är snarare så att den romerska rätten skapade en bas varpå den europeiska rättskulturen har utvecklats genom ius commune och lagstiftningskodifikationer fram till dagens integrationsfas. Romersk rätt har helt enkelt bidragit till att en europeisk rättskultur bör ses som enhetlig i jämförelse med andra rättskulturer.[47]

Modeer menar till skillnad mot Legrand att en rättskultur är levande. Men fast det skulle vara stora politiska omväldningar så kan en rättskultur vara statisk där tidigare generationer borgar för ett skydd mot förändringar. Det förklarar även de problem som man ställs inför rättsliga reformer i de forna sovjetstaterna.[48] Indirekt bekräftar det även kontinuitetsteorin att statusläget av gällande rättskultur bygger på tidigare förändringar och erfarenheter.

Tamm konstaterar vidare att Europa aldrig haft ett gemensamt rättsssytem men att i jämförelse med andra rättssystem bör den europeiska rättskulturen ses som en enhet. Han menar även att Östeuropeiska rättskulturer var nära sammankopplat med det övriga Europa ur ett rättshistoriskt perspektiv.[49]

3.11 Prosidan

Utvecklingen har i modern tid gått vidare med skapandet av en enhetlig europeisk avtalsrätt. Den främste förespråkaren för ett enhetlig europeiskt rättssystem är professor Ole Lando som under 1990-talet sökt utröna gemensamma grunder i den samlade europeiska avtalsrätten. Harmoniseringsvindarna har blåst starkt från Landokommissionen och utmynnande i ett verk ”principles of European Contract Law”, PECL, som innehåller allmänna avtalsrättsliga grundprinciper. PECL bygger på CISG, FN:s köpkonvention och de europeiska ländernas avtalsrätt.[50]

---

[46] Aa, s 325

[47] Aa, s 328-29

[48] Modeer ,“Global and National legal cultures Conciousness and ineraction of the national legal identity, 2000, s 275-291

[49] Tamm, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, 1996, s 237-38

[50] Samuelsson,Europeisk kontraktsrätt, Juridiska institutionen 2003

3.12 Antagonisterna

Den som främst invänder mot tanken på ett enhetligt utvecklat rättssystem är Pierre Legrand. Legrand menar att det i Europa finns det olika former av rättskulturer och att dessa inte håller på att konvergera. Han motsäger helt iden om en harmoniserad enhetlig rättskultur och invänder att det blir praktiskt omöjligt att skapa ett enhetligt rättssystem därför att det förekommer för stora olikheter mellan respektive lands lagstiftning. [51]

Legrand är rent av kritisk till att en jämförelse av regler eller koncept skulle innebära tecken på om två rättssystem har integrerats in i varandra. Rättsregler kan enligt honom bara ge en indikation på om två rättskulturer integreras.[52] I detta sammanhang kan man få intryck av att Legrand starkt ifrågasätter den komparativa metoden som arbetssätt men det är nog mer fråga om ett försvar av rättskulturens breda utrycksform.

Ytterligare kritik kommer från Legrand mot Landos tillvägagångssätt för att skapa en europeisk kontraktsrätt genom att sammanställa en harmoniserande principsamling genom att jämföra rättsregler. Legrand förordar istället sitt synsätt att en rättsregel är en kulturell form skapad av politisk identitet och ger ett rättssystem som är starkt integrerat även i det övriga samhället. Legrand kritiserar Lando och övriga komparatisters försök att hävda att common law och civil law har konvergerat. [53]

Legrand argumenterar vidare för att om man gör en jämförelse av rättskulturer så går det att se att common law och civil law kulturerna inte har integrerats in i varandra utan att det finns fortsatt stora skillnader mellan olika rättskulturer i Europa. Legrand menar att dessa olika rättskulturer inte har konvergerat, konvergerar eller kommer att konvergera. Enligt honom finns det för stora skillnader i systematisering och sättet att använda rättskällorna.[54]

3.13 Min slutsats och grund för prövning

I valet mellan Legrand, Tamm, Lando eller Modeers teorier om en enhetlig europeisk rättskultur överensstämmer jag mest med Tamms resonemang om att den europeiska rättskulturen bör ses som en enhetlig form på grund av den gemensamma bas och struktur som har utvecklats tack vare inflytandet från romersk rätt. Romersk rätt skapade en rättskultur som starkt influerat utvecklingen av den europeiska rättskulturen att bli enhetlig.

---

[51] Legrand " European system are not converging" , 1996, s 81

[52] Aa, s 55-56

[53] Aa, s 57-60

[54] Aa, s 61-69

4 Sovjetisk Rättskultur i Teori

4.1 Inledning

Den sovjetiska rättskulturen skiljer sig ifrån den europeiska motsvarigheten genom att statens intresse skulle gå först. I Europa fanns det mer en tilltro till lagens egen styrka och tron på en rättstat.[55] Det sovjetiska rättsmedvetandet i teorin kommer att utredas i följande avsnitt; rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer, rättsstatlighet och analys. Dessa motsvarar en övergripande syn på rätten mer än dess tillämpbarhet i vardagslivet som skall prövas i nästa kapitel.

4.2 Rättsprinciper

Enligt officiell sovjetisk deklaration fanns det ingen annan förklaring till kriminalitet än en kvardröjande effekt av det kapitalistiska samhällssystemet. Det gick så långt att speciella polisinsatser sattes in för att skapa en brottsfri fasad för de utlänningar som besökte Sovjetunionen. Men problemen fanns inte utåt, utan inåt genom ett korrupt samhälle, där Chrusjtjov utbrast ”-Vem är det som bestämmer, vi eller lagen? Vi är herrar över lagen, inte lagen över oss”. Detta uttalande beskriver den rättsröta som präglade det sovjetiska samhället från topp till botten. Det officiella rättssystemet var uppbyggt på samma sätt som i Europa, men dess funktion styrdes aldrig av grundläggande rättsprinciper, utan av det kommunistiska partiets funktionärer som de facto var den officiella rättsskipningen. Polis och domstolar fick bara upprätthålla en illusion av lag och ordning.[56]
I det sovjetiska rättssystemet fanns det dock vissa rättsprinciper som var allmänna, angav riktpunkter för hur systemet borde vara och vilket ändamål som skulle tjänas. Både juridiska och generella principer fanns fastslagna i konstitutionen. På pappret innefattade de sovjetiska rättsprinciperna en socialistisk rättvisa, men i praktiken var det en låg nivå på rättskulturen.[57]
Verkningarna av korruption, att lagar ignorerades och en rättslig apati bidrog till attt det sovjetiska samhällets normbalans sattes ur spel och en allmän rättskris uppstod med en låg rättsmoral. I princip fick det bristande förtroendet för staten och dess institutioner också medborgarna att sluta tro på varandra.[58]
Enligt min mening blev grundläggande principer blev helt verkningslösa och bidrog till att folkets normativa uppfattning försvagades. Det som vara

[55] Barry, Butler, Ginsburgs, Contemporary Soviet Law Essays in honour of John Hazard, Law and political dissident in the Soviet Union, 1986, Feldbrugge, s 55-68
[56] Hedlund, Hur många Sovjet efter Ryssland?, 1993, s 145-151
[57] Fogelklou, Den sovjetiska rätten och avtalet, 1980, s 1-11
[58] Hedlund, Hur många Sovjet efter Ryssland?, 1993, s 159-162

moraliskt förkastligt var tillåtet och en rättslig apati kunde breda ut sig, utom i partieliten och dess lojala.

4.3 Rättsfilosofi

Utgångspunkten i socialistisk rätt var att lagarna skulle användas på ett utsträckt område för att omfatta produktion, distribution, utbyte av varor, tjänster, fastställa statens äganderätt, styra arbetskraft, slå fast en överbyggande konstitution och kunna utnyttjas för att angripa statens fiender där kopplingen mellan staten och lagstiftningen hela tiden var stark.[59]
Det har angivits fyra särdrag som är typiska för den socialistiska rätten och det var;[60]

- En ideologisk grund varpå ett socialistiskt samhälle var uppbyggt med enhetliga mål.
- Att kommunistpartiet skulle inneha den ledande rollen i samhället.
- Socialistisk planekonomi.
- Socialistisk legalitet.

Dessa begrepp utgör en viktig ideologisk grund i marxismen och kommunismen. Speciellt begreppet "socialistisk legalitet" har diskuterats i olika sammanhang där staten skulle definieras som den allmänna myndighet som har att utöva makt över folk inom ett visst territorium och ta bindande beslut. Rätten var enligt Kelsen ett system av positiva normer skapad av folkvalda som skulle återge värderingar så att en "Rechtsstat" skapades. Enligt hans normmodell bör den sovjetiska rätten ses som ett rättssystem där normerna var den grundläggande rättskällan, men att det var statsmaktens företrädare, det kommunistiska partiet, som stiftade normerna.[61] I vilket fall som helst motsvarade det inte den europeiska rättsfilosofin att parlamentet skulle stifta lagarna.

4.4 Rättsaktörer/rättsstatlighet

Hela rättsordningen fick en svag ställning genom en rättsnihilism vilket kan beskrivas som ett ignorerande av lagarna med en rättskultur som inte motsvarade ett europeiskt mått på en rättskultur. Den bristande rättskulturen berodde inte bara på det socialistiska systemet, utan också på frånvaron av en rättsstatlig tradition.
Det sovjetiska rättstatsbegreppet var ett politiskt begrepp som berörde maktens legitimitet. Sovjetstatens ledare insåg att partiets påverkan var för stor efter stagnationsperioden och att rättsstatsbegreppet inte uppfylldes i konstitutionen. Därför genomfördes 1977 en stor författningsändring där principen om öppenhet, glasnost, för första gången förekom och där censur avskaffades. Det skapades en grundlagsskyddad rättighetskatalog som

[59] Chikhikvadze, The soviet state and law, 1969, s 188-227
[60] Fogelklou, Den sovjetiska rätten och avtalet, 1980, s 1-11
[61] Fogelklou, The Constitutional Position of the communist party, 1993, s 12-14

skulle ge domstolarna självständighet och stärka individens ställning. Rättsstaten förverkligades alltså i teorin genom ny lagstiftning.

Försöket var gott att genom lagstiftning försöka skapa en ny rättskultur som var inriktad på legalitet, men tyvärr var arvet från personkulterna för betungande och det tog tid. I idealfallet växer en rättsstat fram organiskt genom människors egen normgivning av vad som är rätt och fel. Om rättsregler skall ha en moraliskt bindande verkan måste samhällets värderingar indirekt ha skapat lagen genom folkvalda och rimligtvis både kodifieras och efterlevas.[62]
Den europeiska traditionens betoning av individens rättigheter stod tidigt långt ifrån den sovjetiska traditionen. En rättsstat kräver att det finns rättsliga normer som garanterar individen skydd mot övergrepp från statens sida, och att dessa normer efterlevs. I grund och botten är skapandet av en rättsstat en ömsesidig balans där lagen styr samhället och där det samtidigt är samhällets attityd, normer och rättskultur som definierar lagen. Lagstiftaren måste vara öppen för samhällets moraliska värderingar och krav på normernas legitimitet annars blir det en rättskris där lagens tyngd försvinner. Det var precis som skedde i Sovjet där rättstraditionen utvecklades i en rättslös miljö. En toppstyrd statsmakt, en korrupt förvaltning och en passiv planmålsstyrd polis gjorde att den sovjetiska rättsordningen, vare sig på lagstiftnings- eller verkställighetsplanet var på väg att att uppfylla något som var i nivå med ett europeiskt mått på en rättsstatlighet.[63]

4.5 Lösningsförslag för att skapa en sovjetisk rättskultur

Försök gjordes under 1970-talet för att förbättra den sovjetiska rättskulturen. De möjligheter som fanns var för det första att stärka jurisprudensen, för det andra att förbättra den rättsliga utbildningen och för det tredje att förbättra det allmänna rättsmedvetandet.
Jurisprudensen handlar om att se till att rätten blir effektiv och skapa utrymme för social rättvisa. Jurisprudensen är en teoretisk ide om att fokusera på moral och visa att rättskultur bygger på värderingar. Vidare skall jurisprudensen se till att juridiska normer får en sådan tyngd att de kan lösa sociala problem. Det kan ske genom att rätten skall tillämpas med exakthet oavsett tillämpning i ett specifikt fall. Med andra ord skall lika fall behandlas lika.
Rättslig utbildning är som jurisprudensen ett medel för att uppnå en utvecklande rättskultur. Jurister skulle utbildas till att vara kompetenta åklagare och advokater. Jurister skulle vara professionella arbetande på folkdomstolarna, åklagarmyndigheterna och inrikesministeriet.

---

[62] Fogelklou, Rättsstat och Rättsutveckling i Sovjetunionen, 1991, s 657-686
[63] Hedlund, Hur många Sovjet efter Ryssland?, 1993, s 159-162

Den sista möjligheten som fanns var att försöka förbättra folks allmänna rättsmedvetande. Rättens värderingar, principer och rättkultur skulle förstärkas att människor inte skulle vara rättsligt apatiska och passiva, utan följa normer för utvecklandet och fulländandet av en socialistisk stat. Varje individ fick ett krav på sig att vara rättsligt och moraliskt korrekt. Rättsmedvetandet och moralen skulle under 1970-talet förbättras för att kunna konkurrera med väst där sovjetmedborgarnas moraliskt höga nivå skulle fortsätta att vara vida överlägsen den europeiska rättskulturen.
De tre lösningarna med att förbättra jurisprudensen, den rättsliga utbildningen och det allmänna rättsmedvetandet strävade efter att skapa en förbättrad rättskultur i Sovjetunionen. [64] Följdfrågan blir om det verkligen ledde till en förbättring i ett praktiskt scenario?

[64] Alexeyev, Law and legal culture in the Soviet, 1991, s 187-214

5 Sovjetisk Rättskultur i Praktik

5.1 Inledning[65]

Sovjetiska förespråkare menade att lagarna i praktiken skulle användas för en normativ funktion, d.vs. att utnyttja det rationella i lagar för att kunna påverka mänskligt uppträdande och sociala relationer. Det skulle skapa en social medvetenhet som indirekt skulle få medborgarna att inse att lagarna satte gränser för hur man fick verka och vara. Den främsta rättskällan var lagar, men även informella regler uppstod i domstolar, statsförvaltning, ekonomi, arbets- och familjeförhållanden. Tillsammans med behandlingen av regimkritiker går det att få en uppfattning av hur den sovjetiska rätten verkade i praktiken. Kapitlet avslutas med en genomgång av de reformperioder som varit samt ett komparativt avsnitt.

5.2 Domstolarna

Rättvisa var det ledord som användes i samband med lagar stiftade av kommunisterna vid maktövertagandet 1917. De menade att västerlandets strävan att skapa domstolar bara var en chimär avsedd att dölja orättvisan i samhället, där domstolarna bara var partiska organ som utgjorde den härskande klassens verktyg för att dölja felaktigheter. Kommunisterna påstod att Sovjetunionens domstolar var mer demokratiska därför att de representerade massornas vilja. Domstolarna skulle vara ett verktyg för statens politik med målet att skapa en revolutionär legalitet där ordningen skulle upprätthållas för att främja revolutionens syfte. Valet att ge domstolarna en begränsad legalitet var ägnat att skapa ett nytt system, där domstolarna inte fick vara en motvikt mot den verkställande, eller den lagstiftande makten. Sanningen fanns ju i den kommunistiska politik som skulle föras.[66]

Det sovjetiska domstolsväsendet utvecklades från enkelhet till komplexitet och formalitet under 1920-talet. Sakta men säkert övergick revolutionära domstolar till professionella domstolar som dömde enligt lagar. Problemet var att de fortfarande var ett terrorinstrument.[67]

1954 antogs ett dekret om att domstolarna skulle vara självständiga från partiet och att partiet inte skulle blanda sig i domsluten för att inte undergräva folks tillit till dessa. Dock fanns det en historisk tradition från det kommunistiska partiets sida att blanda sig i domstolarnas förehavanden. 1970 antogs att ett flertal av domsluten var påverkade i någon form.[68]

---

[65] Chikhikvadze, The Soviet state and law, 1969, s 188-227
[66] Hazard, Hur Sovjet styres, 1965, s 172-89
[67] Hazard, Settling disputes in Soviet society, 1960, s 477-491
[68] Petrukhin, Justice and legality, 1988-89, s 19-29

Domstolen ansågs ha en nära koppling till folket genom nämndemän och val av domare. Men i verkligheten var nämndemännen partifunktionärer, och domarna valdes bland dem som var partilojala.[69]
Vid sidan av det ordinare domstolsväsendet fanns det speciella domstolar som militär-, järnvägs och arbetslägertribunaler. I princip efter domstolsreformen under 1920-talet skulle folkdomstolarna hantera allt, men informellt sattes dessa specialdomstolar in under extraordinära tillfällen och ansågs behövas för att rättfärdiga rätten som ett redskap i kampen för socialism.[70] Andra institutioner av betydelse var sociala organisationer som fackföreningar, kamratdomstolar och bydomstolar som upprättades under 1950-talet. Målet med bydomstolarna var att de skulle ta upp tvister beroende på var man arbetade eller bodde,[71] och ha en preventiv, rehabiliterande och moraliskt utbildande roll.[72]
En viktig funktion för att uppnå detta var att domstolarna kunde utfärda speciella dekret som ämnade att förbättra säkerhet och rutiner på en arbetsplats som hade haft ett inbrott. Brottsoffret fick alltså en skyldighet att efter brottet minimera risken för att det kunde ske igen.[73]

5.2.1 Domare

Det är intressant att se hur lojala vissa författare var mot socialismen genom att tycka att europeiska domstolar stod för förtryck.[74] I Sovjetunionen skulle domaren vara en folkets tjänare för att tillsammans med nämndemännen skapa respekt och tillgivenhet till den socialistiska staten.[75]
Rättskulturen styrdes i mångt och mycket av vilken nivå som domaren lade. Hans personliga moral, etik, rättsliga medvetenhet, utbildning, oberoende och styrka bidrog till människors tillit. Tyvärr utsattes domarna för press ifrån partiet med hot om avsked om de inte var tillräckligt effektiva att tillhandahålla någon som var skyldig.[76]
Endast en domarkandidats namn fanns med på varje valsedel och därmed fanns det ingen valfrihet i valet av domare. I ett försök att popularisera domstolarna, efter ifrågasättandet av tillsättningen av domare, inrättades det en jury med Tyskland som förebild. I varje mål skulle det finnas två lekmannadomare för att ge en demokraktisk prägel. Men i urvalet till dessa uppdrag var det snarare regel, än undantag, att det var en partimedlem som valdes in.[77]

---

[69] Sheinin, People's court in the U.S.S.R, 1957, s 16-23
[70] Van den Berg, The Soviet System and Justice: Figure and Policy, 1985, s 17-20
[71] Gryzybowski, Soviet legal institutions –doctrines and social functions, 1962, s 249-50
[72] Aa, s 258-61
[73] Sheinin, People's court in the U.S.S.R, s 48-49
[74] Sheinin, People's court in the U.S.S.R, 1957, s 112
[75] Aa, s 112
[76] Petrukhin, Soviet law and Government, Winter 1988-89, Justice and legality, s 19-29
[77] Hazard, Hur Sovjet styres, 1965, s 172-89

5.2.2 Process

Den sovjetiska processen påminner på pappret mycket om den som fanns i Europa med regler om muntlig procedur, offentlighet, konfrontation med vittnen, rätten att framlägga bevis, rätten till försvarsadvokat och möjlighet att överklaga ett domslut.
Men presumtionen om den anklagades oskuld fanns inte med och visar hur det såg ut i verkligheten. Principen fastslår att en åklagare har bevisbördan för att visa att du har gjort en brottslig handling. I Sovjetunionen var det ytterst tvivelaktigt om den presumtionen överhuvudtaget existerade även om det blev förbättringar under stagnationsperioden. Tillsammans med det faktum att förundersökningsdomaren var under åklagarens ledning tyder på att det inte kan ha varit några opartiska förundersökningar. Rättssystemet var i händerna på politikerna, där försvarsadvokaterna tvingades att deklarera att deras klienter var skyldiga för att inte själva utsättas för repressalier, och det enda de kunde göra var att yrka på mildhet.[78]
Överklagan kunde endast ske via prövning av icke laga kraft vunna domar på begäran av åklagaren eller part.[79]
Rättsväsendet påverkades av att det ansågs nödvändigt att kringgå rättsprinciper kring proceduren för prövningar av tvister och brottmål. Speciellt inom civilrätten övergavs rättssäkerhetsgrantier som domstolsprocess, och ersattes med ett speciellt summariskt förfarande, det s.k. arbitrazh-systemet, som tillämpade en förenklad kontraktsrätt, vilket gagnade det kommunistiska partiets intressen.[80]

5.3 Statsförvaltningen

5.3.1 Statsförvaltningen

Socialistisk rätt har under decennier förknippats i europeiska ögon som ett medel i Sovjetunionen för att utöva förtryck. Grunden i den sovjetiska rätten är att den bygger på en marxistisk-leninistisk rättslära och på ett planekonomiskt styrt samhälle. Rättsläran bygger på den historiska materialismen som styrs av utvecklingen av produktionskrafterna. Dessa styr i slutändan rätten, som betraktas som en överbyggnad, med slutmål att nå kommunismen som skall vara fri från alla kapitalistiska inslag. Målet var att uppnå ett samhälle utan en härskande klass där det inte skulle behövas några rättsregler, men någonstans på vägen så gick det fel genom att den ekonomiska utvecklingen blev ett hinder. Planhushållningssystemet kollapsade och påverkade därmed även det sovjetiska rättssystemet på nästan alla områden.[81]

---

[78] Aa, s 172-89
[79] Ådahl, Rysk rätt, 1969, s 3-4
[80] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 201-09
[81] IBID

Uppseendeväckande var att endast ett begränsat antal av dem som dömdes var medlemmar i kommunistpartiet. Det visar tydliga tecken på att partiet stiftade lagarna och stod över dem. Detta agerande skapade inget annat än en rättslig apati bland sovjetmedborgarna. Uppdelningen i brottsstatistik på intellektuella, bönder och landägare var ett strukturerat sätt att hålla koll på dem som kunde vara statsfiender.[82]
De intellektuella fick dock under 1960-talet en större roll i partiet. Det var inte längre bara folk från industriyrket som rekryterades. Lagar ändrades så att de intellektuella kunde ansluta sig till partiet.[83]
Men lagarna var inget annat än ett legalt medel för att arrestera, döma och fängsla medborgare som kände sig rättslösa. Denna hopplöshet medförde att kriminaliteten ökade. Den sovjetiska statens hämmande policy med terror bidrog till en hopplöshet som fick folk till kriminella handlingar. Statens mål var att visa på en laglydig befolkning, men siffror visade på en konstant siffra på över sex hundra tusen dömda per år enligt en bedömning som gjordes 1962.[84]
En intressant iaktagelse kan göras genom att se hur lagarna som reglerade rasism såg ut. Lenin uttryckte tydligt att det var förbjudet att förfölja judar och att förföljelsen sågs som ett hot mot den socialistiska revolutionen. Om det hade funnits bestämmelser i lagar skulle det direkt ha varit som att erkänna att ett förtryck fanns. Partiet sade sig skydda individen, men i verkligheten berodde straffet för en brottslig handling minst lika mycket på vem som utförde det. Europeiska rättsprinciper som, nullum crimen sine leg, inget straff utan stöd i lag, respekterades inte. Det fanns istället en brottsanalogi som innebar att straff kunde utdömas om det var snarlikt med de handlingar som angavs i strafflagen. Denna sovjetiska brotts/straffprincip fanns kvar till 1992 när folkrättsskyddet återinfördes.[85]
Rätten var sålunda ett medel i statens repressiva hand för att uppnå mål. När dessa inte nåddes kollapsade rättssystemet. Detta bidrog starkt till att det kommer att ta tid innan tilltron till en rättskultur återkommer. Det rättsliga medlet missbrukades, och skadade därigenom förtroendet för rättsväsendet som rättvisans medel.

5.3.2 Statsförvaltningen i förhållande till sovjetmänniskan

Statens vilja i Europa att blanda sig i det sociala och ekonomiska livet skapade en administrationsrätt. I Sovjet var denna utveckling snarlik genom styrningen av de rättsliga instutitionerna.[86]
Inledningsvis behövdes statsförvaltningens organisation byggas upp innan individen kunde kontrolleras. Men lagstiftningssystemet under det sovjetiska styret var odemokratiskt genom att endast ett fåtal institutioner blev delaktiga, dock fanns det ett stort antal dekret som fick en stor funktion. Dessa kom från ett flertal källor och hade en högre ställning i

[82] Popov, State terror in Soviet Russia 1923-53, June 1994, s 79-97
[83] Hazard, Hur sovjet styres, 1965, s 41-43
[84] Tsitriniak, Russian politic and law vol 31 no 3, Yezhovs Execution, s 46
[85] Luryi, 1994, vol 2, Soviet legislation against national discrimination, s 217- 229
[86] Gryzybowski, Soviet legal institutions –doctrines and social functions, 1962, s 38-39

rättskällehierarkin än lagen. Uttalande från politiska ledare och direktiv från sociala organisationer fick en funktion nästan i nivå med lagstiftning.[87]
I en europeisk rättskultur har hela tiden den gode rättsmedvetna medborgaren beskrivits som en god familjefar, en s.k. bonus pater familias. Sociala regler har inte kunnat riktas mot individers uppträdande i det individuella fallet, utan mot en hypotetisk idealmänniska. I Sovjet fanns en Homo Sovieticus som skulle handla moraliskt rätt hela tiden med en hög nivå av rättsmedvetande. Statsförvaltningen utnyttjades för att uppnå moraliska mål genom propaganda, utbildning och tydliga domar.[88]

5.4 Ekonomi

5.4.1 Inledning

Det ekonomiska livet i Sovjetunionen var kopplat till plansystemet, ägande- och kontraktsrätten men var också en del av en rättskultur.

5.4.2 Ekonomisk historia

På 1920-talet insåg Lenin, som var utbildad jurist, att det behövdes civilrättsliga regler för att få tillstånd ett ekonomiskt klimat, utan att det för den skulle verka kapitalistiskt. Lösningen blev att inrätta civilrättsliga lagar, men samtidigt lämna en interventionsparagraf som vägrade skydd för den som uppställde krav enligt lagens bokstav. Dessutom inrättades det en rätt för åklagare, att självmant i varje civilrättsligt mål kunna gå in och motverka kapitalistiska tendenser om staten eller samhällets intressen skull lida förfång. Reaktionen blev stark. En fastighetsägare kunde fråntas ett hyreshus bara för att det var för höga hyror.[89] Efterkrigstiden visade på illusionen att äganderättsbehovet tillhörde det förgångna och att samhällsplikterna hade blivit allas mål. Rättsordningen motsvarande inte den ekonomiska verkligheten där invånarna snabbt lärde sig att de verkliga reglerna och den faktiska maktstrukturen inte fanns hos de rättsliga institutionerna, utan hos partiapparaten och de fördelar som den kunde ge rent ekonomiskt.[90]
I Sovjet var det individuella ekonomiska livet integrerat i statens förehavanden. Individens rättig- och skyldigheter var hela tiden underordnade staten. Detta medförde en ekonomisk passivitet och rättslig apati.[91]

---

[87] Gryzybowski, Soviet legal institutions –doctrines and social functions, 1962, s 50-67
[88] Aa, s 110-119
[89] Hazard, Hur sovjet styres, 1965, s 153-157
[90] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 201-09
[91] Gryzybowski, Soviet legal institutions –doctrines and social functions, 1962, s 235-236

5.4.3 Plansystemet

Relationen mellan lagstiftning och ekonomi har gett upphov till en debatt bland sovjetiska jurister. Debatten började redan 1917 och har sin grund i plansystemet och dess påverkan på kontraktsrätten. Flera jurister menade att plansystemet inte direkt skulle påverka civilrätten, utan skulle ses som ett eget område. Men trots allt så visar debatten att det fanns en verksam yrkesgrupp som ville följa en europeisk rättskultur för bolags- och kontraktsrätt, trots att den rätten skulle verka i ett socialistiskt samhälle.[92] I detta socialistiska samhälle hade den europeiska fria partsviljan ersatts av planen genom en lång rad på förhand centralt fastställda typavtal, där parterna var tvingade att ingå, eller ändra avtal, enligt planåtaganden.[93]
I det sovjetiska plansystemet löstes tvister mellan statliga företag genom ett skiljeförfarande, gosarbitrazh. Dessa skiljedomstolar försökte att i första hand uppnå en förlikning mellan parterna genom en skiljedom. Detta system levde kvar till 1980-talet då europeiska företag ville ha en opartisk skiljedomstol som var frikopplad från staten och som kunde garantera europeiska rättsprinciper, självständigt och opartiskhet.[94]

5.4.4 Äganderätt och kontraktsrätt

Äganderätten delades upp mellan socialistiskt ägande av statsegendom och viss privat egendom. Äganderättsbegreppet var utformat så att socialiskt ägande stod över privat ägande.[95] I europeisk rättskultur innebär äganderätt en frihet till affärer och möjlighet att reglera detta i bindande avtal och kontrakt. I Sovjetunionen var kontraktsrätten använd för uppfyllandet av planmål. I princip gällde rättsprincipen om att allt som inte var uttryckligen tillåtet, var förbjudet. Detta ändrades sakta men säkert till principen om att allt som inte var uttryckligen förbjudet, var tillåtet. Mer konkret innebar detta att alla former av myndighetsutövning skulle underkastas rättslig kontroll och att det ekonomiska livet skulle bli friare. Denna förändring under 1980-talet skapade möjligheter för att återskapa en rättsstat i Sovjet med fri kontrakts- och äganderätt.[96]
Sovjetunionen fick känna på frånvaron av ett ekonomiskt marknadssystem genom att människors ekonomiska förmåga sjönk. Den socialistiska staten försökte att med rättsregler skapa en social disciplin genom masskontroll av individen. Frågor som uppstår är om det var nationella drag i Sovjetunionen och frånvaron av egna ekonomisk-rättsliga traditioner i rättskulturen som bidrog till kollapsen, där det istället i europeisk rättskultur skapades ett utrymme för individens ekonomiska verksamhet?[97]

---

[92] Aa, s 21-27
[93] Aa, s 105
[94] Hober, Transforming East European law, 1997, s 139-144
[95] Aa, s 31-67
[96] Aa, s 101-103
[97] Gryzybowski, Soviet legal institutions –doctrines and social functions, 1962, s 266-269

5.5 Sovjetmedborgarna

5.5.1 Inledning

Vad gäller sovjetmedborgarna vill jag titta på hur rättskulturen såg ut i det vardagliga livet som arbetsliv, privatliv samt hur brottslighet bedömdes. Det är viktigt att se de stora skillnader i bedömningen av kriminalitet och brottslingar beroende på under vilken tidsperiod som brottsligen dömdes.

5.5.2 Kriminalitet och straff

Den sovjetiska straffrättens mål var att skydda statsstrukturen, det socialistiska ägandet och den marxistiska ideologin mot kriminella element.[98] Förklaringen till brottslighet i Sovjet var enligt jurister kvardröjandet av kapitalism i folks medvetande. Denna förklaring kompletterades under 1960-talet när jurister och kriminologer ansåg att orsaken till brottslighet berodde på andra faktorer som socio-politiska skäl och moraliskt förfall.[99]
Alla samhällssystem reglerar sina invånare, men hela tiden finns det individer som bryter mot normerna. Under 1970-talet medgavs det helt plötsligt att det fanns avvikande beteenden som brottslighet och alkoholism i Sovjetunionen, men åsikterna om metoden för att bota samhället var helt klart annorlunda mot europeiska metoder.[100]
Ett rättsbegrepp som härstammar från den europeiska rätten är sostovbegreppet. Detta begrepp innebar att större hänsyn skulle tas till brottlingen själv, än till den kriminella handlingen, för att kunna bedöma straffet.[101] Straffen var olika, men genomgående utdömdes det långa straff då brottet gjordes mot den sovjetiska statens egendomar och bedömdes till och med som ett allvarligare brott än mord.[102]

5.5.3 Brottslingen

Tjuvarnas historiska ursprung ansågs vara bondesamhället och lägerverksamheten där uppgivenheten skapade stöldbegär för att folk skulle klara sig. Lösningen blev att bli en del av en kriminell liga. Inom dessa kriminella ligor styrde förbrytarkungar med makt att medla över den undre världens lagar, och deras makt sträckte sig ända in till fängelser och straffläger. Vissa av dem fick efter kommunisternas seger i inbördeskriget möjlighet att lämna fängelserna för att istället ingå i säkerhetstjänsten, Tjekan, som bildades 1918. Rättssystemet var minimerat till ett minimum

[98] Feldbrugge, Soviet criminal law, 1964, s 19
[99] Aa, s 85-87
[100] Connor, Deviance in Soviet Society, 1972, s 1-8
[101] Feldbrugge, Soviet criminal law, 1964, s 92-93
[102] Aa, s 199

av rättssäkerhet och ett maximum av terrorverksamhet under manteln av brottsförebyggande verksamhet.
Kriminella ligor härjade som mest under 1930-talet i den period då sovjetiska kriminologer menade att den brottsliga verksamheten höll på att försvinna. Mörkertalet var stort. Deras verksamhet fick dock fortgå för det fanns alltid beställare i parti-toppen som inte ville att sanningen skulle komma fram.[103]
För polisen var situationen styrd av planmålen. Polisen valde att försöka lösa givna fall, snarare än svåra och ignorerade dessa för att uppfylla planmål, och dessutom mörkades statistik för att få tjänsteförmåner.[104]
Rättsligt byggde sovjetstaten inte på den europeiska grundprincipen om allas likhet inför lagen, utan på maktens godtycke som skapade en rättsnihilism, ett storts förnekande av samhällets normer hos de vanliga människorna. Tilltron till rättsväsendet var lågt där den politiska makten lade sig i polisens, åklagarämbetets och domstolarnas verksamhet. Möjligheten att motverka rättsnihilism och förbättra rättssamhället kunde endast ske om det fanns ett egenintresse och det saknades.[105]

5.5.4 Familjelivet/arbete

I ett totalitärt system skulle individen absorberas av staten och inget privatliv skulle återstå. Kommunistpartiet insåg att något sådant totalitärt system inte skulle kunna skapas.[106] Lösningen blev att se till att kyrkans makt minskade och att kontrollen vid arbetsplatser intensifierades.[107]
En viktig del i sovjetmedborgarnas vardag var arbetet och hur det reglerades i anställningsavtal och kontrakt. Uppseendeväckande var att lagarna var så pass inriktade på att kontrollera arbetarna. Revolutionen hade utförts för att gagna arbetarklassen, men den sovjetiska lagen om kollektivarbete var inget annat än ett kontrollinstrument i händerna på kommunistpartiet.
Visserligen fanns det rättigheter som att ha möten, men huvudmålet med arbetslagarna var att kontrollera. Rätten till möten var inte för att kunna besluta om förändrade arbetsvillkor, utan att partiföreträdare kunde fatta nya beslut. Detta skapande inget annat än stora disciplinproblem och måste väl ses som som ett tecken på att kontrollen via arbetslagarna var för hård, och inte gav någon möjlighet att själv kunna påverka arbetsvillkoren utan kommunistpartiets godkännande.[108] Partiet kunde godtyckligt göra som de ville, utan att fackföreningarna kunde påverka i någon större utsträckning.[109]

---

[103] Dixelius, Konstantinov, Rysslands Undre värld, 1994, s 11-121
[104] Aa, s 157-58
[105] Aa, s 193-202
[106] Feldbrugge, Russian Law The end of Soviet system and the role of law, 1993, s 297
[107] Hazard, Shapiro, The Soviet legal system, 1962, s 99
[108] Lane, Labour and employment in the U.S.S.R, 1986, s 239-48
[109] Aa, s 273

5.6 Intelligensian

5.6.1 Samizdatrörelsen

Oppositionen som uppstod mot det sovjetiska samhället kretsade mycket kring begreppet samizdat[110] som beskrivs som ett samlingsbegrepp för det som publicerades utanför statens kontroll. Samizdatrörelsens skrifter bör ses som en politisk opposition som drog igång efter Chrusjtjovs fall 1964. Hela utvecklingen tog ytterligare fart efter Sinjavskij, Daniel och Ginzburg rättegångarna som skapade en allmän oppositionsdebatt där orättvisorna mot de åtalade ledde till att Sacharov bad omvärlden att blanda sig i de sovjetiska inre förhållandena för att skapa ett mänskligt liv.[111]
De verk som cirkulerade var till stor del debatter och kommentarer kring rättsliga ämnen som rättegångar, lagar och repressalier mot regimkritiker. Dissidenterans kommentarer om regimen var att den saknade respekt för de lagar som hade stiftats. Svaret kom omgående genom omfattande repressalier som att man förlorade förmåner, jobb, sin sociala ställning, kunde förklaras psykiskt sjuk, fick fängelsestraff eller sattes i arbetsläger. Det fanns olika grupper inom samizdatrörelsen som socialister, nationalister och etniska grupper. Vissa kritiserade rättskulturen, andra hela den kommunistiska ideologin.[112] Ett tydligt drag vid politiska rättegångar var att offentlighetsprincipen inte respekterades. Det innebar att ingen fick tillgång till rättegångssalen samt att det inte var opartiska rättegångar.[113]
Några av de individer som utmärkte sig och fick utrymme var Sacharov och Solzjenitsyn. Båda satte med sin bredd och internationella rykte press på staten.[114] Den som verkligen blev ett regimkritiskt hot och skeptiker till det sovjetiska rättsväsendet var Sacharov.

5.6.2 Sacharov

1973 inleddes en kampanj från de sovjetiska ledarna mot intellektuella. Sacharov fick tillsammans med Solzjenitsyn som hade landsförvisats, se sina medarbetare arresteras, försvinna och själv blev han satt i husarrest. Han framstod vid den tiden som en av de viktigaste debattörerna i Sovjetunionen för att försvara mänskliga rättigheter.[115]
Sacharov fick ofta besök av statsåklagaren som var ytterst kritisk till de intervjuer som han hade gett till utländska journalister. Speciellt intervjun med Olle Stenholm var en bidragande orsak till att han sattes i husarrest, därför att staten inte kunde avstå ifrån att skydda sig själv, enligt åklagaren. Ett tecken på hur stor Sacharov var när staten förpassade honom till Gorkij

---

[110] Samizdat är en benämning på en av rådande förhållande påkallad samhällsföreteelse av regimkritisk karaktär. Sammanfattningsvis var det en fristående regimkritisk rörelse.
[111] Sacharov har ordet, 1974, s 17-18
[112] Feldbrugge, Samizdat and Political dissent in the Sovietunion, 1975, s 1-37
[113] Sacharov, Mitt land och världen, 1975, s 4-5
[114] Feldbrugge, Samizdat and Political dissent in the Sovietunion, 1975, s 176-180
[115] Sacharov, Mitt land och världen, 1975, s 134

utan förundersökning, rättegång, offentligt domstolsutslag eller utsatt strafftid.[116]
Kritiker av förvisningen av Sacharov uttryckte tydligt att sovjetstaten inte var någon rättsstat. När inte ens partitoppen följde lagarna som fanns genom att överta rättsskipningen från domstolarna så var det fråga om en cynisk rättskränkning av en nästan obefintlig rättskultur.[117]
Även Sacharovs fru Jelena Bonner behandlades illa när ett rättegångsprotokoll förfalskades och hon dömdes till fem års exil, därför att hon ansågs ha påverkat sin man till Sovjet-fientliga handlingar och varit en förbindelselänk mellan Sacharov och regimkritiker i väst.[118]
Sacharov försökte genom sina samizdatskrifter påverka de sovjetiska ledarna genom att kräva att vissa rättigheter skulle garanteras i författningen. Dessa var offentlighet, åsiktsfrihet och avskaffande av den inskränkande samhällskontrollen.[119] Sacharov var kritisk mot dödsstraffet, att brottstatistik doldes och att den moraliska och juridiska nivån var låg inom domstolsväsendet. Han menade att låg moral inte kunde hindras genom preventivt kännbara straff, utan genom en moralisk uppryckning i det sovjetiska samhället.[120] Sacharov var inte nådig i sin kritik mot den totalitära sovjetstaten som ledde till en påtvingad konformitet, skräck och passivitet. Hans citat säger vad han kände " I de socialistiska länderna pressades hundratals miljoner sönder och samman till kropp och själ i stalinismens ohyggliga skruvstäd".[121]
Krav på förändringar och reformer drevs fram av intelligensian, med Sacharov som en galjonsfigur. Enbart det faktum att regimkritikerna behandlades utan rättvisa rättegångar, husarresterades och sattes i exil visar på vilken låg rättsnivå som det var i Sovjetunionen.

5.7 Kriminalroman

5.7.1 Inledning

Målet med det här stycket är att undersöka hur en sovjetisk rättskultur tog sig uttryck i kriminalromaner. Iden med att använda sig av skönlitteratur är att se kriminalromanen[122] som en produkt av en kultur som inte utsatts för en lika tydlig censur som samizdatskrifterna. Det gäller att vara källkritisk till materialet, men det är uppenbart att Neznanskij verkligen poängterar att det är autentiskt material från hans arbete som förundersökningsledare vid åklagarämbetet i Moskva. Hans material har inslag av realism och det finns inget som tyder på att sanningen skulle ha förvanskats till fördel för någon part.

---

[116] Babjonysjev, Sacharov, 1984, s 84
[117] Aa, s 127-28
[118] Aa, s 113, 157, 262
[119] Aa, s 113-115
[120] Aa, s 54-55
[121] Aa, s 10
[122] Andra romaner är; (Neznanskij, Mässan i Sokolniki), (Kravtjenko, Jag valde rättvisan.)

5.7.2 Brott och straff i Sovjet[123]

Neznanskij skildrar i romanen hur brott bedömdes och hur straff utdömdes. Han om någon vet genom sin bakgrund som åklagare hur det var. Hans teori i boken var att makten fanns hos någon, men frågan var om de som hade makten samtidigt var rättvisa. Han insåg att lagarna i en diktatur inte tjänade rättvisan, utan den totalitära statens syften. Sanningen blir då att lagen inte avgör den enskildes öde, utan det ligger i händerna på den elit som försöker hålla sig vid makten.[124]

När ett brott rapporterades gav sig en polisgrupp ut bestående av en kriminalinspektör, en brottsplatsexpert, en rättsmedicinare, en hundförare och en förundersökningsledare från åklagarämbetet. Den värld som mötte dem var ytterst brutal. Enbart i Moskva dog 10 personer per dag genom självmord eller mord, och statistiken doldes där självmord under socialismen var en outforskad företeelse. Människorna blev likgiltiga, besvikna på livet och deprimerade över den diskrepans som fanns mellan det officiella idealet och den bistra verkligheten.[125]

Vid ett familjemord visade sig faktum att det ibland fanns motiv som fick åklagaren att känna uppgivenhet. Vid synen av en orörd vas med tjugofem tusen rubel nära ett mordoffer i ett familjedrama, så utbrast en polisman ”-Jag gillar inte det här. Här luktar det politik”.[126]

Den sovjetiska lagen gav polisen 10 dagar på sig för att lägga fram bevis för att kunna komma med en officiell anklagelse mot den anhållna, eller frige honom. Denna tidsram kan ses i sammanhang med att det värsta stället att vara på inte var i fängelserna i Moskva, utan i polishäktet där tortyrmetoder användes för att driva fram bekännelser. Med hjälp av bearbetning hittades snart några skyldiga för familjemordet, men Neznanskij fann snart stora luckor i erkännandet.

Ett intressant faktum som framkommer av den sovjetiska rättskulturen är att varken åklagare eller polis litade på varandra, utan snarare försökte att stjälpa än hjälpa. Trots ivriga försök att finna de skyldiga, slutade jakten på de riktiga familjemördarna med att KGB hemligstämplade ärendet. Brottet segrade över lagen, trots åklagarens iver att finna de skyldiga. Detta fall är ett tydligt exempel på att rättskulturen var i händerna på kommunistpartiet som mörklade fall som detta. Förklaringen var att familjen var judisk och att den rådande statspolicyn var antisemitisk för att hindra en alltför omfattande emigration till Israel, vid tiden för mordet.[127] Tydligt var att lojaliteten mot maktens innehavare var viktigare än att sträva efter en yrkesstolthet.[128] Trots en pliktskyldig idealiserande sovjettjänsteman uppstod det problem.

---

[123] Neznanskij, Brott och straff i Sovjet, 1985
[124] Aa, s 9-12
[125] Aa, s 14-25
[126] Aa, s 32-33
[127] Aa, s 39-54
[128] Aa, s 99-101

Alkolism, narkotikamissbruk och korruption var utbredd där man genom "rubelgåvor" kunde få körkort, eller köpa sig fri från trafikförseelser.[129]

5.8 Reformperioder

Det är viktigt att poängtera att det fanns skillnader i hur rättskulturen användes och uppfattades under olika perioder av kommunisternas maktperiod. 1920-talets förföljelser, Stalinperioden eller tövädret utgör alla perioder där förföljelserna var omfattande och där den rättsliga kulturen vara brutal. Dock kan man se att det fanns reformperioder som skapade en ökad tilltro till rättsväsendet som något rättvist.
Den första perioden var när sovjetisk rätt genomgick stora förändringar efter Stalins död. Speciellt reformer inom straffrätten bidrog till att införa bevisbörderegler, korrekta vittnesmål samt rätt till försvarare. Det gick helt enkelt inte att döma någon för ett brott som inte motsvarades av den handling som den åtalade hade begått. Liberalisering, reformer, systematisering, demokratisering och en nationalisering inom alla rättsområden genomfördes för att eliminera den politiska terrorn, men förändringarna avstannade under 1960-talets senare hälft.[130]
Nästa reformperiod anses vara 1985.[131] Förändringarna inom rättssystemet och därmed skapandet av en utvecklande rättskultur i enlighet med europeiska normer tog då sin början.[132] Målet med reformerna var att visa att medborgarna hade rättigheter och skyldigheter där fokus skulle komma att ligga på rättigheter.[133] Tyvärr var förändringarna och reformperioderna bara av teoretisk karaktär. I praktisk tillämpning var rättssystemet i händerna på partiet och dess totalitära system.

5.9 Jämförelse mellan en sovjetisk och en europeisk historiker

5.9.1 Sovjetisk jurist[134]

Sovjetisk rätt har debatterats av många, men kanske främst av europeiska författare. Det är nödvändigt för uppgiften att få läsa och tolka en beskrivning av den sovjetiska rättskulturen ifrån någon som ideologiskt trodde på socialismen och dess påverkan på rättssystemets uppbyggnad. Författaren menar att rätten skapades som ett skydd för sovjetstatens sociala system. Rätten hade vidare till uppgift att uttrycka folkviljan. Författaren erkänner att en rättskultur endast kan fungera om det finns en demokrati, men han menar att detta krav kan uppfyllas genom att rätten är ett integrerat

[129] Aa, s 162-200
[130] Russian Research center, Justice in the U.S.S.R, 1963, s 72-77
[131] Hober, Transforming East-european law, 1997, s 19
[132] Feldbrugge, Russian Law-The end of Soviet system and the role of law, 1993, s 65-69
[133] Alexeyev, Law and legal culture in Soviet Society, 1991, s 156-157
[134] Chikhikvadze,The Soviet state and law, 1969, s 266-333

uttryck för hela befolkningen i Sovjetunionen genom statens vilja. Sålunda menar han att staten måste få gå före individens krav och det innebär att hans demokratibegrepp är långt ifrån ett europeiskt mått.
Den sovjetiska folkviljan skulle enligt författaren skyddas genom att staten skulle garantera individuella rättigheter genom kontroll av statsorganen. Detta kommer till uttryck i meningar som "The Unified Soviet legislation gives reflection both to the common interests of the whole Soviet people, and to specific national interests of its several peoples." Huvudpunkterna i skapandet av en praktiskt tillämpbar socialistisk rättskultur var;

- Individen kunde anmäla olagliga handlingar ifrån någon partiansluten.
- Åklagare skulle granska rättsväsendet internt.
- Samhället kunde påverka genom sitt deltagande i folkdomstolarna.
- Socialistiska principer skulle råda inom domstolsväsendet.
- Domare skulle väljas ifrån lokala partidistrikt och vara oberoende. Författaren kritiserade utländska bedömare som uppenbarligen tjänade sitt uppehälle på att kritisera det sovjetiska samhället med en påhittad ide om att domarna uttsattes för press ifrån lokala partimedlemmar.
- Rättigheter för den åtalade att inte dömas ohörd, rätt till försvarare och en möjlighet att kunna överklaga.

Sammantaget var författaren övertygad om att en sovjetisk rättskultur genom folkets deltagande var vida överlägset en europeisk rättskultur.

5.9.2 Europeisk jurist[135]

Fogelklou är en av de europeiska författare som bäst har försökt beskriva den sovjetiska rättskulturen. Han målar upp en mörk verklighetsbild av den sovjetiska rättstaten och dess rättskultur. Principiellt beskrivs den som en orättsstat. Inte ens rättsliga reformer under Brezjnevs tid kunde förändra rättssystemets stora brist av att vara en bräcklig autonomi där individen hade en svag ställning gentemot statens övermakt.
Rättssystemet fick inte vara självständigt som det högsta normerande systemet, utan användes som ett medel för kommunistpartiet att uppnå mål. Domstolarna var osjälvständiga och rättighetskatalogen i författningen skyddade inte individen från statens övergrepp. Dessutom fanns det lagstöd till skydd för en domstols agerande, eller vid en individs tvist mot staten, genom att det upprättades dekret som bröt mot den grundläggande regeln att lag skall gå före lägre akt som dekret, enligt lex specialis principen. Denna bristande självständighet uppstod genom att partiet blandade sig i lagstiftning, och domsluten kallades för telefonrätt. Vanliga telefonsamtal till en domare kunde ändra på ett domslut i önskad riktning för partiet.
Rättssäkerheten var bristfällig, politiskt oliktänkande förföljdes, fängslades eller sattes under "pyskisk vård". Den misstänkta fick inte tillgång till advokat förrän efter det att förundersökningen slutförts. Det bidrog till en

[135] Fogelklou, Rättsstat och Rättsutveckling i Sovjetunionen, 1991, s 657-686

skrämmande statistik där endast 0.3% frikändes av de åtalade i sovjetiska domstolar.

5.9.3 Jämförelse

Skillnaden mellan Chikhikvadze och Fogelklous uppfattning är synen på individens ställning jämfört med staten. Frågan är vem som skall vika? Chikhikvadze anser att statens intressen oavkortat måste gå före. Fogelklou menar att en rättskultur inkluderar ett normerande system som skall skydda individen och vara en högre källa än att statens intressen hela tiden skall uppfyllas. Jag anser att grunden i ett normerande system måste vara att skydda dem som inte begått några brottsliga handlingar och straffa dem som begår dessa. Det måste finnas rättvise- och kontrollmöjligheter inbyggda att ingen kan bli oskyldigt dömd. Allt handlar egentligen om demokrati. Majoritetens uppfattning bör råda framför minoriteten, men det får inte ske på bekostnad av någon grupp eller individ. Ett avsnitt där man kan analysera individens ställning är pröva hur pass väl en stats konstitution skyddar en individ. Nästa kapitel kommer bland annat att pröva detta.

6 Kontinuitetsperspektivet

6.1 Inledning

Enligt kontinuitetsperspektivet anser Fogelklou och Arvidsson att det aldrig funnits någon rättsstat i Ryssland.[136] Det innebär att om det aldrig funnits någon rättskultur innan 1917 var det orealistiskt att tro att en rättsstat skulle uppstått under bolsjevikernas ledning. Inledningsvis i detta kapitel görs en kort genomgång av den ryska rättsliga utvecklingen för att sedan analysera kontinuitetsperspektivet mot Kelsens lära, europeiska förhållanden och vad andra historiker anser om kontinuitetsperspektivet prövat mot de rättigheter som individen skulle garanteras enligt konstitutionen.

6.2 Kontinuitetsperspektivets innehåll

Arvidsson och Fogelklou har fört fram teorin om att det finns ett perspektiv som kan förklara bristen på förändring. De framhåller kontinuitetsperspektivet som bygger på att trots förändringar var Ryssland sig likt. Traditionens makt har alltid stått sig stark där kontinuitet har varit det ledande temat. Frågan som kan ställas var om det sovjetiska rättsamhället var präglat av kontinuitet.[137] Arvidsson och Fogelklou finner att kontinuitet i sig inte utesluter förändring, men att kontinuitet kan förklara varför förändringarna inte har fått större effekt. Rättskulturen i sovjetsamhället bör sålunda inte bara bedömas utifrån perioden 1917-85, utan förståelse måste även sökas i tsarrysslands rättssystem. Ett avsnitt i denna del av uppsatsen kan bli att se vilken legitimitet statsmakten gav åt sina handlingar, hur det rättfärdigades genom en konstitution samt hur väl konstitutionen avsåg att skydda individens ställning.[138]

6.3 Historisk utveckling

En källa som är gemensam för både rysk och europeisk rätt är romarrätten. Romarrätten gav ett rättsligt språk och en struktur. Tillsammans med bysantisk rätt implementerad genom slaviska sedvänjor skapades det en rätt som inte i alltför stora drag skiljde sig åt under olika tidsepoker i Ryssland.[139]

Under 1700-talet antogs lagar som var en del i moderniseringen av gammalortodoxa former. Detta drevs fram av europeisk påverkan och i synnerhet efter Napoleonkriget. Iden med att samla alla lagar i en strukturerad och systematiserad samling av lagar hade sedan upplysningstiden präglat hela Europa och det smittade av sig på Ryssland. Under 1800-talet kan utvecklingen främst tillskrivas greven Speranskii. Han

---

[136] Arvidsson,Fogelklou, Öststatsstudier : Teori och Metod, 1983, s 2-23
[137] Arvidsson, Fogelklou, Öststatsstudier: Teori och Metod, 1983, s 19-23
[138] Arvidsson, Fogelklou, Öststatsstudier: Teori och Metod, 1983 s 30-33
[139] Berman, Socialist law, 1963, s 191

genomförde den första kompletta sammanställningen av ryska lagar 1830. Det var dock ingen omarbetning, utan en konsolidering av befintlig lagstiftning som i vissa sammanhang var förlegad. Efter reformer av livegenskapen på 1860-talet reformerades även rättssystemet i sin helhet. Under 1900-talets början gjordes reformer i strafflagarna, men reformarbetet under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet hindrades av morden på tsar Alexander II och statsmannen Stolypin.[140] Den framväxt och stabilisering som skett under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet stannade genom det kommunistiska maktövertagandet 1917. Resultatet blev att den historiska frånvaron av en rättskultur fortsatte.[141]
Sammanfattningsvis var effekterna av reformerna och de ovan nämnda inslagen av europeisk rättskultur endast av begränsad omfattning att det sålunda skulle vara fel att tala om ett väl utvecklat rättssamhälle i Ryssland under 1800-talet och vid tiden för kommunisternas maktövertagande 1917. Den historiska utvecklingen ligger alltså i linje med Arvidssons och Fogelklous kontinuitetsperspektiv.

6.4 Åsikter om kontinuitetsperspektivet

Berman ansluter sig till kontinuitetsperspektivet som Fogelklou och Arvidsson förespråkar. Berman menar att sovjetisk rätt inte bara är socialistisk rätt, utan att det även är rysk rätt. Den sovjetiska rättskulturen kan inte ses utan det ryska ursprunget. Den rättsliga reformen under 1930-talet liknar till stora delar de förbättringsförsök av rättskulturen som gjordes under senare hälften av 1800-talet för att uppnå kontinuitet och stabilitet. Berman anser att det finns stora likheter mellan sovjetstatens rättskultur och den förrevolutionära rättskulturen och det bekräftar kontinuitetsperspektivet.[142]

6.5 Kontinuitetsperspektivet prövat mot Kelsen och Europeiska förhållanden

Frågan är hur man kan bedöma kontinuitetsperspektivet mot Kelsens teorier om statsrätt och mot europeiska rättsförhållanden. Hade samma kontinuitetsperspektiv gällt i Europa?
Kelsen ger en utgångspunkt i vad som kan anses vara rätt. Kelsen diskuterar begreppet den rena rättsläran. I den definitionen anser han själv att rätten skall organiseras, dels mot verkligheten, dels mot moralen. Rätten bildar ett system av normer och står i kontrast mot det verkliga händelserna. Det som författaren lyckas att visa av Kelsens teori är att det är stora skillnader mellan juridik och känslomässigt ställningstagande. Om nu Kelsen avsåg att bara innefatta vissa former av värdeprinciper och normer i ett rättssystem handlar det snarare för mig att konkret försöka belysa en större del av den sovjetiska rättskulturen och hur den uppfattades i olika sammanhang.[143]

---

[140] Feldbrugge, Russian law The end of the Soviet system, 1993, s 81-86
[141] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa, 1997, s 28
[142] Berman, Socialist law, 1963, s 171-188
[143] Jansson, Kelsens statsteori, 1950, s 1-33

Kelsens statsteori innebar att staten skall vara bunden av rätten där all statlig verksamhet skulle äga rum med stöd av rättssatser och att samhället skulle skapa lagarna. Staten skulle verkställa lagen genom sina rättsskipande organ. Samtidigt för Kelsen fram en ide om att staten inte kan begå en juridisk orätt. I princip när ett statsorgan i sin rättsutövning överskrider de av rätten utstakade gränserna upphör det i egentlig mening att företräda staten.[144] I förhållande till de enskilda medborgarna ansågs staten vara den högsta auktoriteten.[145]

Om europeisk rätt hade präglats av resonemang, samvete och tillväxt saknades det i Ryssland. Europeisk rätt utvecklades och förändringar var mer rådande än kontinuitet. I Ryssland respekterades inte rätten av alla och individuella rättigheter saknades i praktiken, men det var inget som försämrades bara för att bolsjevikerna kom till makten. Ryska domare såg historiskt sett inte till allas likhet inför lagen. Även om det fanns likheter med den liknande rättsstrukturen från Europa fanns det inget grundläggande rättssystem förankrat i Ryssland eller sovjetstaten. Traditionen saknades helt enkelt, och ur ett kontinuitetsprespektiv fanns det inte något stabilt i det ryska rättssamhället, utan det var en traditionell frånvaro av en rättskultur som borde ha varit lika för alla och som skulle skydda de mänskliga rättigheterna enligt europeiska mått.[146]

Berman visar via kontinuitetsperspektivet att det kommunistiska partiet hade legitimerat sin makt genom att manövrera ut den ortodoxa kyrkan som den kraft som fyllde upp styrningsbehovet i samhället istället för att det som i Europa var staten. Berman kommer fram till att rättsliga institutioner måste skapas, underhållas och utvecklas likväl som rättsliga traditioner. Ett folk har ett förgånget och en framtid där folket inte enbart lever för stunden. Frånvaron av en rättskultur under perioden 1917-85 avspeglade sig väl i det faktumet att det även innan 1917 fanns ett svagt rättssamhälle. I Europa däremot verkställdes lagen genom relativt oberoende rättsskipande organ och rättsväsendet utsattes hela tiden för kontroll och reformer att rättskulturen förändrades och förbättrades.[147] Berman bekräftar sålunda kontinuitetsperspektivet.

Kelsens statsteori bekräftar enligt min mening kontinuitetsperspektivet utan att för den skull rättfärdiga effekterna. Staten är som rådande auktoritet den högsta källan, men även en stat kan begå orättfärdiga handlingar. Staten/tsaren hade hela tiden varit den högsta auktoriteten och därmed den högsta rättskällan. Frånvaron av effektfulla reformer och förändringar bekräftar kontinuitetsperspektivet. Kelsens teoristat passade väl in på ryska förhållanden. Det skapades inga bestående förändringar som fick något inflytande på rättskulturen och partiets auktoritet var högsta rättskälla. Däremot har hela tiden den europeiska rättskulturen utvecklats och skiljt sig från den sovjetiska rättskulturen vars begränsade innehåll bäst kan förklaras med kontinuitetsperspektivet.

---

[144] Jansson, Kelsens statsteori, 1950, s 123
[145] Jansson, Kelsens statsteori, 1950, s 292
[146] Berman, Socialist law, 1963, s 217-220
[147] Berman, Socialist law, 1963, s 226-229

6.6 Individens rättigheter enligt konstitutionen

Fogelklou anser att alla europeiska postkommunistiska stater har tillhört den kontinentala rättsfamiljen och det speciellt om rättsstaten var uppbyggd via tidigare kodifikationer. I sovjetstaten fanns bevis på att den kontinentala traditionen med kodifikationer även behölls under den kommunistiska perioden.[148] På internationell nivå är skyddet av individuella rättigheter grundläggande att det faller sig naturligt att pröva individens ställning enligt konstitutionen som även kan betecknas som grundlag.
I teorin fanns de mänskliga- och individuella rättigheterna inbyggda i Sovjets konstitution, men i sovjetstaten ansågs begreppet "human rights" vara kopplat till ett kapitalistiskt samhälle att termen "civil rights" användes istället. Det sistnämnda begreppet innebar att sovjetmedborgaren skulle ha rättigheter och att detta skulle vara nedskrivet i konstitutionen.[149]
Enligt marxism-leninism skulle mänskliga rättigheter skapas som en effekt av en klasskamp där mänskliga rättigheter var fråntagna medborgarna i ett kapitalistiskt samhälle och genom ett systemskifte skulle dessa rättigheter återföras till sovjetmedborgaren. Detta var inget annat än en felaktig myt. I verkligheten var det en fråga om att innehållet i mänskliga rättigheterna avgjordes enligt partiets vilja.[150]
En totalitär stat kan inte erkänna grundläggande individuella rättigheter därför att det skulle hindra statens förehavanden. Men samtidigt fanns det ett internt och externt tryck att ha ett skydd. Sovjetregimen valde en mellanväg. Inledningsvis fanns det i partiprogrammet från 1903 och 1918 års konstitution ett skydd för individuella rättigheter, men det var förbehållet dem som var en del av proletariatet. Först i 1936 års konstitution togs det här förbehållet bort.[151] Exempel på konstitutionens viktigaste artiklar fanns i kapitel 10 antagen av Högsta Sovjet Moskva 1956, medborgarnas grundläggande rättigheter och plikter;

- Art 118, rätt till arbete.
- Art 121, rätt till utbildning.
- Art 122, kvinnors lika rätt som männen.
- Art 123, SSSR:s medborgares rättigheter är lika oavsett ras eller nationalitet.
- Art 125, alla medborgare garanteras yttrandefrihet, tryckfrihet och mötesfrihet. [152]

Huvudregeln vad gäller civila rättigheter fanns i artikel 125. Artikeln ger grundläggande frihet till bl.a. yttrande- och tryckfrihet. Men detta kunde endast ske under förbehåll att det var i linje med arbetarklassens intressen och i riktning mot att stärka det socialistiska systemet. Detta undantag innebar att det inte fanns någon verklig möjlighet att kunna åberopa artikel

[148] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa, 1997, s 25-26
[149] Alexeyev, Law and legal culture in the soviet society, 1991, s 141-150
[150] Feldbrugge, Encyclopedia of Soviet Law Vol 1, 1973, s 118-122
[151] Feldbrugge, Russian law The end of the Soviet system, 1993, s 214-228
[152] Rössel, Hur Högsta sovjet styres, 1965, s 224-237

125 mot staten.[153] Konstitutionen ändrades visserligen 1977 när det skulle vara ett bredare urval av grundläggande rättigheter, men dessa rättigheter var också endast tillåtna så länge som det var i samhällets och statens intressen. Speciellt i 1977 års konstitution uppställdes det som motvikt till rättigheterna en katalog av fundamentala skyldigheter. Alla skulle vara lika och präglas av rätten till arbete, vila och deltagande i socialistisk internationalism, men rättigheterna i konstitutionen skulle inte gagna nationalism. Pressfrihet existerande inte vilket ledde till att samizdatrörelsen blev den kritiska röst som via cirkulerande skrifter fick upp ögonen på skillnaden mellan konstitutionens chimär i skydd av individens rättigheter och verklighetens obefintliga skydd.[154]

Konstitutionen blev inte det skydd för individuella rättigheter som var avsett. Konstitutionen kunde ha blivit det om rätten hade fått utvecklats enligt grundläggande rättsprinciper som fastslår att grundlag är högsta källa, men när skenrättegångar och telefonrätt tillämpades efter Lenins död spreds det en rättsnihilism inom juristprofessionen och bland samhället i övrigt genom att individens rättigheter blev underordnad staten och partiet.[155]

Fogelklou med flera ansåg att en konstitutionell domstol behövdes för att öka respekten för lagarna bland de politiska aktörerna i allmänhet och i synnerhet inom det kommunistiska partiet. Kopplingen mellan partiet och kontrollen över lagarna hade hela tiden varit stark. Fogelklous tes är att den rättsliga traditionen alltid har varit svag i Ryssland och förstärkt av partiets kontroll formade det sovjetstatens rättssystem att bli svagt och både teoretiskt och praktiskt skilt från det europeiska.[156] Fogelklou fann att det rättsliga systemet hade varit kontrollerat genom partiets auktoritet. Rättssystemet behövde stöd av ett annat system för att inte styras av partidirektiv och den institutionella kopplingen mellan rätten och partiet. Konstitutionens skydd av mänskliga- och individuella rättigheter var inget annat än en teoretisk och praktisk utopi.[157]

---

[153] Barry, Ginsburg, Butler, Contemporary Soviet Law Essays, 1974, s 57-59
[154] Feldbrugge, Russian law The end of the Soviet system, 1993, s 214-228
[155] Alexeyev, Law and legal culture in the soveit society, 1991, s 26-29
[156] Fogelklou, The Constitutional Position of the Communist Party, 1993, s 1-6
[157] Aa, s 26-28

7 Jämförelse och analys

7.1 Inledning

Detta kapitel inriktas på att bedöma frågeställningen om den sovjetiska rättskulturen på något sätt var snarlik eller hade likheter med det som har fastställts som en europeisk rättskultur. Om det finns jämförande element skall det fastslås hur den sovjetiska rättskulturen såg ut mellan 1917-1985.

7.2 Jämförelsekriterier

Universellt accepterade kriterier på en rättskultur är inget fastställt, utan får fastställas i en personlig bedömning. Min uppfattning om vad som utgör en rättskultur överensstämmer bäst med Fogelklous definition. Fogelklous definition av rättskultur är "det attityd- och beteendemässiga mönster som en rättsordning fungerar inom".[158] Jag har istället för en kronologisk ordning valt att pröva rättsprinciper, rättsfilosofi, rättsaktörer och rättsstatlighet ur ett teoretiskt och praktiskt perspektiv samt kontinuitetsperspektivet. En del av den avslutande jämförelsen blir att pröva om sovjetisk rätt är en del av den europeiska rättstraditionen genom att bedöma de centrala principerna om resonemang, samvete och tillväxt. Dessa har tidigare beskrivits i avsnitt 3:2.[159]

7.3 Var sovjetunionen en del av en europeisk rättskultur

7.3.1 Europeisk rättskultur[160]

På sätt och vis kan sökandet efter den sovjetiska rättskulturen ge en spegelbild av om den europeiska rättskulturen egentligen utgår från samma rättskälla. Författarna menade att man skall försöka se Sovjetunionens rättskultur i ett historiskt perspektiv. I ett längre perspektiv går det sålunda att se hur den rättsliga polariseringen skett. De europeiska principerna om resonerande, samvete och tillväxt fanns i Sovjet, men uttrycktes inte på samma tydliga sätt, utan snarare i politisk-legala, moraliska, normmässiga, värderings- och känslomässiga sammanhang. Visserligen har den europeiska rättens framgång fått sovjetsamhället att söka efter en snarlik lösning byggd på europeisk idehistorisk grund, men med en socialistisk tolkning av begrepp som socialistisk legalitet och samhällets vilja framför individens. Men tyvärr i denna omvandling under 1900-talet var inte de sovjetiska ledarna villiga att förlora den politiska makten till de rättsliga och

[158] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa, 1997, s 25
[159] Russian Research center, Justice in the U.S.S.R, 1963, s 267-273
[160] IBID

demokratiska institutionerna som domstolar och det lagstiftande parlamentet.

7.3.2 Sovjetisk rättskultur[161]

Det sovjetiska rättssystemet har inslag av den europeiska principen om resonerande där sovjetiska jurister diskuterade administrativa sanktioner och uppsåt. En tro på lagen som en komplett lösning fanns där domarna var tillsatta att bygga sina domar på etablerade normer. Men detta var till stor del en chimär där partiet var ovilliga att se lagen som det absoluta. Livet fanns utanför lagens tillämpningsområde och skulle regleras genom dekret och policyförklaringar.
Principen om samvete uppstod i den roll som domaren skulle ha, men staten begick ett fel genom att starkt försöka påverka domaren. Istället framkom bara statens och partiets vilja. Normalt sett skulle domaren varit självständig där domarna skulle bygga på domarnas samvete. Parti-kritik fördes fram mot folkdomstolarna som beskylldes för att vara alltför humana. Det fick till effekt att partiet valde domare och kontrollerade domstolsväsendet, men officiellt skulle en utomstående organisation inte kunna få diktera villkoren enligt konstitutionen.
Tillväxt i det sovjetiska rättssystemet förekom inte. Svagheterna i den sovjetiska rättsliga traditionen visade att partidirektiven styrde samhället och de politisk-legala dekreten hindrade tilltron till rättsväsendet som något självständigt och opartiskt. Hela tiden var det sålunda en konflikt mellan lagen och icke-legala auktoritära källor från partiet med fördel för partidekreten.

7.3.3 Jämförelse

Ovanstående genomgång visar att principerna inte uppfylldes i någon större utsträckning. Men det kan vara ett misstag att bara leta efter svagheter i systemet. Svagheterna kan helt enkelt förklaras med hur systemet såg ut och i en bedömning kan det framkomma fördelar. Rätten sågs inte som den absoluta maktfaktorn, utan makthavarna var den viktigaste rättskällan att rätta sig efter. Den som var makthavare var helig och kunde fritt få styra. Arvet efter tsartiden var således tydligt.[162] Det bekräftas också av prövningen av kontinuitetsperspektivet.
Generella övergripande rättsprinciper finns sannolikt i alla rättssystem och skall återspegla en rättskultur och den moral som finns.
Skillnaden i rättsprinciper är att grunden i ett europeiskt rättssystem bygger på privat äganderätt och individualism som ställs mot sovjetssystemets rättskultur som bygger på kollektivism och anti-exploatism.[163]

Ett tydligt exempel på olikhet var upphävandet av, eller ivern efter att förändra grundläggande rättsprinciper till statens fördel i Sovjetunionen;

---

[161] IBID
[162] IBID
[163] Alexeyev, Law and legal culture in Soviet Society, 1991, s 76-77

- Straff kunde utdömas via analogier.
- Lagen kunde ha retroaktiv verkan.
- Lika fall behandlades olika.
- Domstolarna och domarna var osjälvständiga och fick inte fritt sköta bevisvärderingen.[164]

Visserligen har det funnits historiska kopplingar i det sovjetiska rättssamhället till den europeiska rättskulturen där sovjetiska jurister lånat från Tyskland, Frankrike och England.[165] Exempelvis hade den första sovjetiska civilrätten under 1900-talet stora likheter med den tyska rätten.[166] Men detta bekräftar inte tesen om att den sovjetiska rättskulturen helt och fullt ut skulle ha motsvarat den europeiska rättskulturen.

7.4 Slutord

Russian Research Centers tes var att Sovjet var en del av en rättslig tradition genom den starka koppling som trots allt fanns mellan den sovjetiska och den europeiska rättskulturen där lagarna var en produkt av en lång historisk utveckling. Lagarna utgjorde ett sorts rättssnöre genom livet, och överfördes från generation till generation, och från Europa till Sovjetunionen.[167] Jag håller inte med. På samma sätt som den europeiska rättskulturen hade sin sammanhållande länk i form av det historiska ursprunget från den romerska rätten saknade den sovjetiska rättskulturen samma grund.
Rättsligt byggdes sovjetstaten inte på den europeiska grundprincipen om allas likhet inför lagen, utan på maktens godtycke som skapade en rättsnihilism, en storts förnekande av samhällets normer hos de vanliga människorna. Tilltron till rättsväsendet var lågt. Möjlighet att motverka rättsnihilism och förbättra rättssamhället kan endast ske om makten, lagstiftaren, lyssnar på vanliga människors värderingar.[168]
I en jämförelse mellan den europeiska rätten och det sovjetiska rättssystemet fanns det i många avseenden likheter inom civilrätten och domstolarnas process. Trots politiskt förtryck och alla skillnader i ekonomiska och politiska system, rättsordningens uppbyggnad, rättskällornas hierarki, principer och rättskultur kommer rättsordningen i liknande situationer ofta fram till liknande lösningar, även om det sker via olika vägar. En rättskultur på moralisk nivå med humana värderingar är inte bara nationell utan universell. Men det innebar inte att dessa rättskulturer tillämpades på samma sätt. Formen kan vara lika utan att innehåll och tillämpning förblir lika.
Tolkning av begreppet rättskultur är svårt men det bör inte vara felaktigt att anse det som ett normativt system där individer känner sig bundna att följa vissa moraliska regler. Att påstå att lagen bara är en order, att skapa en tro på att lagstiftning bara fungerar uppbackad av rättsliga hot, är felaktigt.

---

[164] Hober, Transforming East-european law, 1997, s 453-501
[165] Russian Research center, Justice in the U.S.S.R, 1963, s 267-273
[166] Bogdan, Komparativ rättskunskap, 1993, s 198
[167] Russian Research center, Justice in the U.S.S.R, 1963, s 267-273
[168] Dixelius, Konstantinov, Rysslands Undre värld, 1994, s 193-202

Men en effektiv lag får inte bara ses som effektiv om den kombineras med en rättslig sanktion. Rationella individer bedömer nog lagen som ett sätt att anpassa sig till samhället. Felet som begicks vara att en preventiv rättskultur fanns i efter krigstidens Ryssland. Detta kan förklaras med kontinuitetsperspektivet och oviljan att följa konstitutionens skydd av individuella rättigheter. Detta beskrivs nedan.

En rättskultur består till viss del av normer i en hierarkisk ordning där den högsta platsen i en pyramid upptas av konstitutionen. Konstitutionen skulle vara den högsta källan i sovjetstaten, men den blev bara ett verktyg i händerna på partiet. Det fick till effekt att konstitutionerna från 1918, 1924, 1936 och 1977 inte på något sätt skyddade individerna, utan dess främsta ändamål var att legitimera partiets intresssen.[169]

Arvidsson och Fogelklous kontinuitetsperspektiv kan förklara bristen på utveckling av en rättskultur, men inte effekterna av den rådande rättskulturen. Fogelklous breda definition av rättskultur lämpar sig bättre för en sådan effektförklaring. Felet var att det kommunistiska styret fick folks uppfattning att ändra sig om en rättskultur därför att rättsordningen styrdes i riktning mot det repressiva hållet. Resultatet blev att respekten för rättsordningen försvann och konstitutionen uppfattades som obrukbara texter utan tillräckligt kraftfulla inslag för att skydda individen och en rättskultur.[170] Utifrån Fogelklous definition av rättskultur som "det attityd- och beteendemässiga mönster som en rättsordning fungerar inom" fick den sovjetiska rättskulturen med konstitution, dekret, rättsprinciper och institutioner att verka lite snarlik Europas rättskultur. Men det var en teoretisk chimär. I verkligheten och i praktisk tillämpning fanns det stora olikheter. Folkets attityd- och beteendemässiga ståndpunkt till rättsväsendet var låg. Det stärks även av kontinuitetsteorin som bekräftar att rättskulturen i Ryssland alltid har varit ett medel använt av makthavare med mål att stärka och behålla gynnad ställning.

Det viktiga är att en rättskulturs handlingar inte kan gömma sig bakom särskilt utformade läror som avser att skydda parti eller stat. Statsmakten eller partiets legitimitet skall och kan inte skydda effekterna av dess repressiva handlingssätt under långa perioder. Att det rättsliga missanvändandet kunde fortgå kan egentligen förklaras av tradition och kontinuitet. Det som utgjorde en svag rättskultur under 1917-1985 fanns egentligen redan innan 1917.

[169] Feldbrugge, Russian law The end of the Soviet system, 1993, s 103-106
[170] Sterzel, På väg mot rättsstater i Östeuropa, 1997, s 26

8 Litteraturförteckning

8.1 Litteratur

- Alexeyev S, Law and legal culture in the Soviet society, 1991, Progress Publishers, Moskva.
- Arvidsson (red) Claes, Öststatsstudier: Teori och metod, 1984, Uppsala.
- Babjonysjev A, Sackarov: sammanställda skrifter, 1984, Frank, Karlstad.
- Barry, Butler Ginsburg, Contemporary Soviet Law. Essays in honour of John N Hazard, 1986, Centraltryckeriet, Borås.
- Berman Harold J, Socialist Law, 1963, Wolff Book, Cambridge.
- Blume Peter, Retskultur, 1998, Retsvidenskaplig Institut B studier nr 65, Köpenhamns Universitet.
- Bogdan Michael, Komparativ rättskunskap, 1993, Norstedts Juridik, Falköping.
- Butler WE, Russian Legal Theory, 1996, Aldershot, Darmouth.
- Chikhikvadze M, The Soviet state and law, 1969, Progress Publishers, Moskva.
- Connor W, Deviance in Soviet Society: crime delinquency and alcoholism, 1972, Columbia Press, London.
- Dixelius Malkolm, Kostantinov A, Rysslands Undre värld, 1994, Fischer&Co, Stockholm.
- Feldbrugge FJM, Samizdat and Political Dissident in the Soviet Union, 1975, Sijthoff Publishing, Leyden.
- Feldbrugge FJM, Russian Law- The end of Soviet system and the role of law, 1993, Martinus Nijhoff, London.
- Feldbrugge FJM, Encyklopedia of Soviet law Vol 1+2, 1973, Oceana Publications, Leiden.
- Feldbrugge FJM, Soviet criminal law, General part, 1964, Sythoff, Leiden.
- Fogelklou Anders, Rättsstat och rättsutveckling i Sovjetunionen, Svensk Juristtidning, 1991, vol 42.
- Fogelklou Anders, Den sovjetiska rätten och avtalet, Bidrag till Öststatsforskningen, 1980, Uppsala.
- Fogelklou Anders, The Constitutional position of the communist party and the distictiveness of the legal order in the former Soviet Union: Some basic issues, 1993, Institutionen för Östeuropastudier, Uppsala.
- Grzybowski K, Soviet legal institutions; doctrines and social functions, 1962, The University of Michigan press, Toronto.
- Hazard, Shapiro, The Soviet legal system, 1962, Oceana Publications, New York.
- Hazard John, Hur Sovjet styres?, 1965, Esselte, Stockholm.
- Hazard John, Settling Disputes in the Soviet Society, 1960, Columbia Press, New York.

- Hedlund Stefan, Hur många Ryssland efter Sovjet?,1993, Fischer&Co, Göteborg.
- Hober K, Transforming East European law, 1997, Iustus förlag, Uppsala.
- Håstad Disa, Ryssland i förvandling, 1995, Norstedts Juridik, Stockholm.
- Jansson Magnus, Hans Kelsens statsteori mot bakgrunden av hans rättsfilosofiska åskådning, 1950, Centraltryckeriet, Helsingfors
- Lane D, Labour and Employment in the U.S.S.R, 1986, Spiers, Brighton.
- Magnell Viktor, Rättskällebegreppet, 1994, Juristförlaget, Stockholm.
- Modeer Kjell-Åke, Vad är rättskultur? 2000, I boken Rätten- En Festskrift till Bengt Ankarloo, Nordic Academic Press, Lund , s 384-396.
- Neznanskij F, Brott och straff i Sovjet, 1985, Raben&Sjögren, Kristianstad.
- Russian Research Centre, Justice in the U.S.S.R , 1963, Harvard College, Harvard.
- Rössell James, Hur Högsta Sovjet styres, 1965, Esselte AB, Stockholm.
- Sackarov A, Sackarov har ordet, 1974, Norstedts, Stockholm.
- Sackarov, Mitt land och världen, 1975, Norstedts Tryckeri, Stockholm.
- Shenin L, People's Court in the U.S.S.R, 1957, Foreign languages publishing house, Moskva.
- Sterzel (red) Fredrik, På väg mot rättsstater i Östeuropa, 1997, En antalogi av Anders Fogelklou, Iustus Förlag, Uppsala.
- Strömholm Stig, Rätt, Rättskällor och Rättstillämpning, femte upplagan, 1996, Nostedts Juridik, Smedjebacken.
- Tamm Ditlev, Romersk rätt och europeisk rättsutveckling, 1996, Nerenius förlag, 2: a upplagan
- Van Caenegem RC, Judges, Legislators and Professors, 1996, Cambridge University Press, Cambridge.
- Van Den Berg G, The Soviet system of Justice: Figures and Policy, 1985, Kluwer Publishers, Lancaster.
- Zweigert and Kötz, Introduction to Comperative law, 3ed, 1998, Clarendon Press, Oxford.
- Ådahl, Rysk rätt: Några huvuddrag av Sovjetunionens processrätt, 1969, Juridiska Föreningen, Uppsala.

8.2 Tidskrifter och Övrigt

- **Juridisk Tidskrift**

Modeer Kjell-Åke, Optimala Rättskulturer-Om modernitet i nationella och globala rättsliga kulturer, 1999-2000, årgång 11.

- **Russian Politics and Law**

Tsitriniak G, Yezhovs Execution, Vol 3.

- **Soviet Law and Government**

Petrukin I, Justice and Legality, 1988-89 Winter.

Popov V, State terror in Soviet Russia, 1994 May-June, vol 32, nr 3.

- **Review of Central- and Easteuropean law**

Yury, Soviet legislation against national or racial discrimination, 1994, vol 2.

- **International and comperative law Quarterly**

London, Vol 45 No1 Jan, 1996, p 52-81, Pierre Legrand " European system are not converging" S 54-55

- **Övrigt**

-Föreläsningsanteckningar, Rättsfilosofi, 9/4 1997, Professor Kjell-Åke Modeer.

-Kjell- Åke Modeer, Globalizations and its impact report 2000:1 Forskningsrådsnämnden, Ord och form Ab Uppsala 2000 "Global and National legal cultures Conciousness and interaction of the national legal identity.s 275-91

- Samuelsson Åsa, uppsats Europeisk kontraktsrätt Juridiska institutionen Lund, 2003